

ГОД VII ЛІСТАНАД - СЪНЕЖАНЬ
1953 Г.

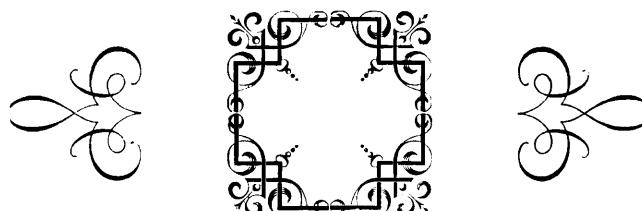
№ 57

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

ДВУМЕСЯЧНЫ ЧАСАЛІС БЕЛАРУСКАЕ РЭЛІГІЙНАЕ ДУМКІ

З ІМЕСТ

а. Я. Тарасевіч — Уцелаўленыне Сына Божага	1
Малітва Свяцейшага Айца Пія XII у Марыйскім Годзе	3
А. Надсон — Начатак Марыйскага Году ў Рыме	3
а. Л. Гарошка — Старонкі з крыжовае дарогі Каталіцкае Царквы на Беларусі (Працяг)	5
Я. Сурвіла — Аб упłyве хрысьціянства на беларускія абычай- выя і пісаныя правы (Працяг)	11
На рэлігійнай ніве	13
Беларуская хроніка	14
Бібліяграфія	16

BOŽYM ŠLACHAM

(SUR LA VOIE DIVINE)

BULLETIN RELIGIEUX BIELORUSSIEN BIMESTRIEL
Année VII. N° 57 Novembre-Décembre 1953

51, rue des Sts-Pères — PARIS - VIe

Перадплата «Божым Шляхам» на 1954 г.		
	За адзін нумар	На год
Францыя	60 фр.	350 фр.
Англія	1 ш. 10 пэн.	8 шыл.
Аргэнтына	2 пэз.	10 пэз.
Аўстралія	2 ш.	10 шыл.
З. Ш. А.	20 цэн.	1 дал.
Бэльгія	8 б. фр.	50 б. фр.
Данія	1 д. кар.	6 д. кар.
Канада	20 цэн.	1 дал. 20 ц.
Нямеччына	80 пф.	5 н. м.
Швэція	1 ш. кар.	6 ш. кар.

Грошы слашь на адрасы:

У ФРАНЦЫІ:

Chèque Postale : Paris c. 6287 44
R. P. Horosko Leo. 95, rue de Sèvres,
PARIS VIe.

У АНГЛІІ:

Rev. dr. C. Sipovic, Marian House, Holden
Avenue, LONDON N. 12.

У АРГЭНТЫНЕ:

Asociacion Bielorusa en la Argentina C. Co-
ronel Sayos 2981.
4. de Junio, Buenos Aires.

У АЎСТРАЛІІ:

Mr. Jackievich Donat, 60, Fisher Str.
East BRISBANE. Q-ld.

У БЭЛЬГІІ:

Mr. Borysevic Vasil, 19, Place Hoover,
LOUVAIN.

У НЯМЕЧЧЫНЕ:

Dechant Michael Moskalik, Konto, № 135259,
P. Sch. A. Hannover.
in Goslar,

СЁЛЕТА ПРЫСЛАНЫЯ ў РЭДАКЦЫЮ

У форме вымёны наступныя газэты і часапісы:

Аб'яднанье Нр. Нр. 1, 2.
Абежнік БІНІМ Нр. 1.
Башкайшчына Нр. Нр. 1-49.
Беларус Нр. Нр. 1-21.
Беларускі Голас Нр. Нр. 2, 3.
Беларускі Натрыёт Нр. Нр. 1-9.
Беларуская Трыбуна Нр. 1-2.
Беларускі Эмігрант Нр. Нр. 1-8.
Беларускія Весткі Нр. 2.
Бюлетэн Зл. Кам. у Кл. Нр. 5.
Бюлетэн Б.-Ам. Адз. у Ч. Нр. Нр. 1, 2.
Веда Нр. Нр. 3-6.
Віці Нр. Нр. 2-4.
Запісы БІНІМ Нр. Нр. 3, 4.
Інформ. Бюлет. СББ Нр. Нр. 17, 18.
Інформ. Бюлет. Гал. Шт. БВР Нр. Нр. 12, 18, 19.
Каласкі Нр. Нр. 10-18.

Лісток к Беларусам Нр. 1.
Лучнік Нр. Нр. 13-17.
Моладзь Нр. Нр. 30, 31.
Наперад Нр. Нр. 24, 25.
Незалежная Беларусь Нр. Нр. 1-7.

Прамень Нр. Нр. 1, 2.
Сіла веры Нр. 6.
Шарсьцень Нр. Нр. 5-11.
Шматпакутная Нр. 2.
Ruń Nr. Nr. 4, 5.
Syndykalnyja vieski Nr. Nr. 1-5.
Znič Nr. Nr. 22-25.
Вістник Нр. Нр. 1-23.
Вісты Нр. Нр. 1-11.
Голос Христа Чоловіклюбия Нр. Нр. 67-73.
Канадыйскій Ранок Нр. Нр. 760-786.
Логас Т. III і Т. IV.

Мы і світ Нр. Нр. 9-11.
Народне слово Нр. Нр. 1-44.
Україна Нр. 7.
Українець — Час. Нр. Нр. 1-48.
Шлях Нр. Нр. 2-48.
Слідами малой сятої Нр. Нр. 21-23.
Россия и вселенская Церковь Нр. Нр. 2-6.
Idziemy Nr. Nr. 17-24.
Oriente Cristiano Nr. Nr. I-II.
Vers l'Unité chrétienne Nr. Nr. 49-57.
L'Observateur catholique Nr. Nr. 79-97.
Кнугы Lentyna Nr. Nr. 1-8.
Katholischer Digest Nr. Nr. I-II.
S.I.C.O. Nr. Nr. 151-164.
A.B.N. Correspondance Nr. Nr. 1-12.
Newsletter from behin the iron curtain Nr.
Nr. 311-359.

КНІГІ, ПРЫСЛАНЫЯ СЁЛЕТА ў РЭДАКЦЫЮ

Каваль Пракоп, Беларусь у латах, ліках і фактах. Выд. «Моладзі» Парыж 1953, ф. 4", стар. 108.
Клуніцкі У., Першыя крокі. Ратат. выд. Згурт. Бел. Патр. 1953, ф. 4", стар. 14.

Колас Якуб, Новая Земля (Паэма). Выд. «Башкайшчыны». Мюнхэн 1952, ф. 8", стар. 246.

Куліковіч Мікола, Беларуская музыка. Кароткі нарыс гісторы беларускага музычнага мастацтва. Выд. БІНІМ. Ню Ёрк 1953, ф. 8", стар. 64.

Купала Янка, Тутэйшыя, Трагічна съмясціўмія сіэны ў 4-х дзеяx. Выд. «Башкайшчыны». Мюнхэн 1953, ф. 8", стар. 83.

Купала Янка, Раськідане гняздо. Драма ў 5-ёх лзеях. Выд. «Башкайшчыны». Мюнхэн 1953, ф. 8", стар. 58.

Лебята Тодар. Загубленае жыньё. Драма ў 3-х дзеяx. Рататар. выд. ЗБМ. Монтрэаль 1952, ф. 8", стар. 40.

Мрый Андрэй, Запіскі Самсона Самасуя. Апо-весніць. Выд. «Башкайшчыны». Мюнхэн 1953 ф. 8", стар. 88.

Панькоў М., Паказынік беларускіх высланых на чужыне за 1945-50 г. г. Выд. Кр. НТИС. Ню Ёрк 1952, ф. 8", стар. 64.

(Працяг на трэцій стар. зокладкі)

БОЖЫМ ШЛЯХАМ

Год VII.

ЛІСТАПАД-СЬНЕЖАНЬ

№ 57

Уцелаўлењне Сына Божага

Гэта Тайна, у сілу якое другая Асоба Найсьвяцейшыя Тройцы — Сын Божы, стаўся чалавекам, істотна злучыўся з людзкою натурай ува ўсім, акрамя граху, няведання, спагудаў, або пацягу да іх. Гэта практычна съятое веры належыць да тых надпрыродных практываў аб якіх даведваемся толькі у сілу Божага аў'яўлення.

Першы раз аў'яўі Бог людзям, што гэтая Тайна станеца, тады-ж, калі пасля першароднага граху накладаў на людзей пакаранье; тады адначасна Бог абязаў паслаць людзям Збавіцеля. Але прайшлі доўгія стагодзьдзі, пакуль збылося Божае абязаньне і Словá сталася целам і праўбывала між намі. У часе тых доўгіх стагодзьдзяў чаканьня Бог некалькі разоў паутараў у больш яснай форме сваю абязанку праз вусны прарокаў, і прадсказаныні прарокаў падтрымоўвалі веру у людзей ня толькі між выбранага калісь жыдоўскага народу, але і сярод паганскіх народаў. Абязаньні аб прыходзе Збавіцеля і прароцтвы аб Мэсіі дзіўным чынам траплялі ў міталёгію, а нават у творы некаторых старых пісьменнікаў. Паганскі птаёт Віргілій успамінаў аб прыходзе Збавіцеля ў сваіх Эклéгах.

І вось калі надыйшла поўнасць часу, паслаў нам Бог свайго Адзінароднага Сына... (Гал. IV, 4). Праз поўнасць часу тут трэба разумець бег усяе гісторыі людства, скіраваная да прыходу Збавіцеля. Калі былі выкананы ўсе ўмовы і калі бы падрыхтаваны шлях, тады і зьдзейсніў Бог сваё абязаньне. А ўмоваў тых было шмат! Найперш трэба было, каб людства пазнала, што няма іншага збаўлењня, акрамя таго, якое сам Бог дасць. І такі голас, полас безнадзейнасці ў збаўлењне людзкімі і прыроднымі сіламі, рашуча пачу́ся якраз тады, калі мела зьдзейсніцца Тайна ўчалавечанья Сына Божага. Гэта быў час, калі вялікая Рымская імперыя абыймала блізка ўвесь тагачасны цывілізацыйны съвет. У імперыі было шмат усяго; матэрыяльных прадуктаў і культурных здабыткаў хапала аж заналта, каб здаволіць чалавека, аднак людзей нічога не здавальняла; усюды панавала безнадзейнасць і поўны маральны і духовы ўпадак. Тагачасныя рымскія філязофы даходзілі да роспачы і казалі: найгоршаю бядою для чалавека, гэта яму зъявіцца на съвет, а найвялікшым шчасцем для яго — умер-

ці якнайхутчэй! Але ў вялічэзной Рымскай імперыі было нябывалае да гэтага часу скупленыне шматлікіх народаў, адбывалася жывая вымена думак, а да таго ўсяго добра наладжаныя рымскія дарогі і шляхі зносін стваралі магчымасць хуткага распаўсюджання новых ідэяў па ўсіх закутках імперыі. Вось-ж яны былі адчынены дзвіверы ў съвет і бязьмежныя шляхі чакалі, калі на іх зъявіцца апосталы — носьбіты Эвангельля. Тагачаснае жыццё грамадзян неабсяжнае Рымскае імперыі як у маральнym сэнсе, так і ў духонym; як у сямейным, так і ў грамадзкім — вымагала безадкладнай перамены ў сваім ходзе. Або съмерць, або жыццё, іншага выхаду ўжо ня было!

І вось тады «Анёл Габрыэль быў пасланы ад Бога ў горад галілейскі называны Назарэтам, к дзеве, заручанай мужу, іменем Язэп з дому Давідавага; імя-ж дзевы — Марыя. Анёл, увайшоўшы да яе, сказаў: Радуйся, поўная ласкі! Господ в табою; багаслаўлёнай ты між жанчынаў. Яна-ж, як пачула, занепакоілася ад слоў яго, і разважала, што-б гэта было за прывітаньне такое. І сказаў ёй анёл: Ня бойся, Марыя, бо ты знайшла ласку ў Бога. І вось зачнеш у лоне і народзіш Сына, і назавеш яго імя: Ісус. Ён будзе вялікі і Сынам Усявішняга назавешца і дасць Яму Госпрад Бог пасад Давіда, бацькі Яго; і будзе валадарыць над домам Якуба навекі, і валадарству Яго на будзе канца. Марыя-ж сказала: Як гэта становіца, калі я мужа ня знаю? І адказаў ёй анёл у адказ: Дух Святы найдзе на цябе, і сіла ўсявішняга ахіне цябе, таму ѹ тое што народзіцца Святое назавешца Сынам Божым» (Лук. 1, 26-35). У гэтым мамэнце, у невялічкім палестынскім глухім гарадку, у беднай хатіне, на якую ніхто не зъвяртаў асаблівае ўвагі — там вырашалася доля съвету. Дзіўныя Божыя пляны! Гэта доля ўзложеная на сумленыне съціплае, простае і нікому ня веламае дзяўчыны, Марыі — што яна здкажа на слова анёла? І яна ў съятой пакоры прамовіла: «Вось я слуга Господа, хай мне будзе паводле твайго слова (Лук. 1, 38). Гэта быў мамэнт, калі гісторыя съвету ступіла на новы шлях. На той шлях, на якім рыхтаваўся мост, што меў злучыць землю і неба, разарваныя непраходнай прорвай пасля ўпадку ў грэх нашых прарабаўкоў.

Збавіцель съвету стаўся сапраўднасцю. Божая веліч і маестат, абражаныя людзкімі грахамі, будучь месь справядлівае задосыцьчыненне — станецца яно на Галгоце.

Вось таму так урачыста ўсе нябесныя сілы віталі прыход на съвет у Бэтлееме Ісуса Хрыста; нязылічаныя анельскія хоры плялі цудоўную песнью: «Слава на вышынях Богу, а на зямлі мір людзям добрае волі» (Лук. 2, 13).

Ад таго часу, ці хто гэтага хоча, ці ня хоча, але гісторыя людзтва стаєща ўсьцяж накіраванай да Хрыста. Ад калі Слова сталася целам, усё, усё на съвete імкненца да Яго, але ня так, як у Стaryм Запавеце падрыхтаваўчым чынам да Яго прыходу, а ўжо як да ўцелаўленага Бога, да Богачалавека. Аднойчы, калі фарысэі праслі Хрыста, каб забараніў сваім вучням праслаўляць Яго Імя, дык ён ім адказаў: «Калі яны змоўкнуць, дык каменныні загалосаць» (Лук. XIX, 40). І так сараўды было, ёсьць і будзе да канца съвету! Богачалавека ўжо нікто ня ў сілах зацыміць, ня прызнаць, жыць быццам яго зусім ня было... гэта немагчыма, бо Божае Слова сталася целам і жыло між людзьмі толькі нейкі час, гэта праўда, але Эўхарыстычны Хрыстос астаўся між намі нязаўсёдыш.

І сапраўды, калі крыху глыбей разважым усё тое, што нам падказвае разум і што нам ставіць перад вачыма Божае Аб'яўленыне, а перадусім, калі прыглянемся да ходу гісторыі і асабліва гісторыі Царквы, дык усюды зможем выявіць прысутнасць Хрыста ў съвete між усіх пластоў людзтва, як прыхільных Яму, любячых Яго, так і між тых, што стараюцца ня пырнаваць Яго і ненаўідзяць Яго. Усе яны, тым ці іншым спосабам, съведчаць аб прысутнасці між людзей Уцелаўленага Бога. Як нельга любіць таго, каго няма зусім, так і нельга ненавідзець няіснуючага. Правіцы Хрыста пад сымбалем галосячых каменьяў споўніліся, спаўняюцца і будучь спаўняцца аж да канца съвету.

Бог выканану верна свае абяцаныні і ўсё зрабіў, каб людзі маглі асягнуць вечнае шчасце. Цяпер шлях да неба адчынены кожнаму, але кожны мусіць сам дабравольна ѹсьці па ім, бо Бог да сябе сіламоц ня цягне нікога. Ён хоча, каб людзі самі выказалі сваю свабодную волю ў імкненыні да Яго і цяпер абавязкам кожнага хрысьціяніна ёсьць і самому ѹсьці і ўсіх іншых вясці да Бога дарогай праўды, любові і цнатлівага жыцця. Калі хто гэтага ня робіць, не зьяўляецца сапраўдным хрысьціянінам. Ня ѹсьці шляхам, паказаным Хрыстом; ня жыць Хрыстовым жыццём, не старацца вясці съвету да Хрыста — гэта пярэчыць самой сутнасці хрысьціянства і самому характару хрысьціяніна. Як сам Хрыстос кажа: ня можна служыць двом панам (Мат. VI, 24). Ня можна быць з Хрыстом праз прасвяту, быць апранутым унутрана Ягонай істотай праз хрыш-

чынныне, і адначасна ня быць з Ім ува ўсіх Ягоных інтарэсах для перараджэння чалавечтва і збаўленьня гэтага-ж чалавечтва — гэта дзяве супярэчнасці! Нажаль на працягу доўгіх стагодзьдзяў хрысьціяне часта жылі гэтай супярэчнасцю. Таму гэтак дрэнна сягоныня ува ўсім съвеце!

Толькі гутарыць аб Хрысьце; час-ад часу ўс-малінаць аб Ім праз прывычку — гэта нішто. Трэба ѹсьці да Хрыста ўсім сваім жыцьцём. А дарога да Хрыста, гэта дарога збаўленьня ўсяго съвету і яна значыцца сонечна яснымі цнотамі: верай, надзеяй і любоўю.

Перш-на-перш трэба чалавеку глыбоке і не-пахіснае веры ўва ўсе аб'яўленыя праўды. Бяз веры нічога ня зробім, бо без яе ўсе Тайны хрысьціянства будуть для нас малазначнымі. «Бяз веры немагчыма падабацца Богу» (Жыд. 11, 6). кажа ал. Павал. Толькі мощнай і жывай надпрыроднай вере можа быць важным дзейнікам у адраджэніі людзтва. А бяз надпрыроднае веры ў грамадзтве зьяўляецца жудасны тэрор, як гэта можна бачыць на кожным кроку ў тых дзяржа-вах, дзе да ўлады дарваліся бязбожнікі.

Поруч з берай павінна ѹсьці надзея. Дзе няма надзеі, там няма жыцьця, там ужо съмерць распасцірае сваё валаданьне. Надзея імкненца да Праўды, паказанае съвятлом съвятое веры — да Праўды неасягальнае бяз Божай помачы, але зыдзейсніванае пры помачы ўцелаўленага Сына Божага.

Але найбольш магутным дзейнікам у адраджэніі съвету ёсьць любоў. Яна заусёды была ёсьць і будзе жывою лучнасцю між хрысьціянінам і Хрыстом, а так-жэ ўзаўмным лучнікам між хрысьціянамі. Хрысьціянская любоў — гэта тая сіла, без якое ў надпрыродным съвete нічога не асягальнае. Апостал Павал так характэрызуе хрысьціянскую любоў: «Калі-б я гаварыў людзкімі мовамі і анельскімі, а любові ня меў, то я медзь зьевінчая і цымбалы гудзячыя. Калі-б я меў дар прароцтва і ведаў усе тайны, і меў ўсякае пазнаньне, і меў усю веру, так што мог-бы і горы перастаўляць, а любові ня меў, то я нішто. І калі-б я раздаў усю маемасць, і аддаў маё цела на спаленіне, а любові ня меў, то мне усё гэта ня прышло-б на карысць» (І Кар. XIII, 1-3).

Вера, надзея, любоў — гэтыя багаслоўскія цноты зьяўляюцца для хрысьціяніна, як і для ўсяго съвету, асноваю для адраджэння людзтва. Яны даны нам загадам і прыкладам ўцелаўленага Сына Божага і таму іх неабходна практыкаваць з тою шчырасцю, з якою гэтага хоча Сам Боскі Наставнік. Розум асьвежаны верай, перакананыне пранятае надзеяй і сэрца агрэтае любоўю — вось шлях нашага жыцця. Гэта адзіны шлях да нашага грамадзкага і асабістага адраджэння і збаўленьня нашых душ.

а. Я. Тарасевіч.

Малітва да Непарочнае Дзевы Марыі ў Марыйскім годзе Уложыў Свяцейшы Айцец Пій XII

О Марыя, непарочная Маці Ісуса і наша Маці, захопленая звязаньнем Твае нябеснае красы і пранятая сучасным непакоем. Мы імкнёмся ў Твае абымы, маючи пэўнасьць, што ў Твайм любячым сэрцы знайдзем заспакаенне нашых шчырых жаданняў і захарону перад бурамі, якія налягаюць на нас з усіх бакоў.

Мы прыгнобленыя нашымі прахамі і ўпадаем пад цяжарами нязмернае бядоты, аднак мы падэўляем і выхваляем бязъмежнае багацьце найвышэйших дараў, якімі напоўні Цябе Бог большым каго кслечы з чистых сатварэнняў ад першае хвіліны Твайго запачацця аж да таго дня, калі Цябе ўзуў на неба і ўкаранаў на Валадарку сьвету.

О крыштальначыстая крыніца веры, заспакой, смагу нашага духа вечнымі праудамі; о духмяная лілея съвятасці, напоўні нашае сэрца Твайм нябесным пахам; о пераможніца над злом і съмерцю, натхні нас глыбокім абрыйданьнем да граху, які робіць душу агідану Богу і нявольніцу пекла!

Пачай любая Маці, крык ратунку, які ў гэтых, прысьвячаных Табе Годзе, уздымаецца да Цябе з сэрца кожнага верніка. Зглянесь на нашыя балючыя раны. Зъяні сэрцы злых; асуши сълёзы ўдручаных і прыгнобленых; пацеш бедных і малых; згасі няявісьць; захавай у моладзі цвёт чыстасці; барані Святыню Царкву; зрабі, каб усе адчуле заахвоту да хрысціянскае дабраты. У Твайм імені, ъфодгульле якога сугучна разълягаеца на небе, павінны ўсе людзі пачуваць сябе братамі, і народы — сябрамі аднае зялікае сям'і, над якой зъяла-б сонца сапрауднага ўсеагульнага міру.

Прымі о салодкая Маці, нашы пакорныя малітвы і здабудзь нам перадусім мягчымасць, каб аднаго дня нам было дазволена падзяліць з Табою вечнае шчасціе і перад пасадам Найвышэйшага паштараць той гымн, што сёньня разълягаеца на зямлі ў пахвале перад Тваймі аўтарамі: Ты ўся прыгожая. Марыя! Ты ёсьць слава, радасць і гонар нашага народу! Аман.

Пачатак Марыйскага году ў Рыме

«Няхай жыве непарочная Дзева!» — гэтым магутным клічам рымляне віталі сёлета 8-га сьнежня пачатак Марыйскага Году. Гэтым клічам, які вырываўся з сотняў тысяч грудзей, яны выказвалі свае найглыбейшыя пачуцці любові і адданасці да Нябеснае Маці.

Марыйскі Год — гэта Год вялікіх ласкаў і надзеяў. У часе, калі ўваесь съвет стаіць перад адною з найбольшых катастрофаў у гісторыі чалавечства, хрысьціяне з асаблівай шчырасцю аддаюць пад апеку Тае, аб якой съпяваеца ў цэрквях, што Яна ёсьць «заступніцтва хрысьціян непасаромленае, хадайніца да Стварыцеля незалярэчнай». І мы верым, што Яна, як добрая Маці, не пакіне сваіх верных дзетак і выбавіць іх ад няшчасція.

Святкаванье пачатку Марыйскага Году ў Рыме адбылося з асаблівай велічнасцю. Цэнтрам усіх урачыстасцяў была базыліка т.зв. Святое Марыі Болышае — гэта найстарэйшая ў сьвеце царква ў чэсьць Багародзіцы, пабудаваная папаю Лібэрыйм у 4-м стаг. Ужо тыдзень перад сьвятам Непарочнага Зачаццяя кожны вечар там адбыва-

ліся багаслужэнні з удзелам святароў і сэмінарыстаў розных нацыянальнасцяў. Вечарам 7-га сьнежня, гэта значыць напярэдадні сьвята, служылі святары і сэмінарысты з усходніх калегіяў: абісынскае, грэцкае, мароніцкае, расейскае, румынскае, сірыйскае і украінскае. Багаславенства Няйсвяцейшымі Дарамі адправіў Я. Эм. кардынал Піццардо ў асысьце шматлікіх япіскапаў і высокіх дастойнікаў розных абрадаў. Я меў гонар прысутнічаць разам з іншымі студэнтамі з розных калегіяў на гэтай урачыстасці. Зрабіла яна на ўсіх незацёртае уражэнне. Аднак мне было крыху сумна, бо халеся-б, каб бачыць тут сэмінарысту з беларускага калегіі.

Урачыстасць скончылася позна і хоць усе былі змучаныя, але радасныя. Назаўтра раніцай ува ўсіх рымскіх цэрквях Службы Божыя правіліся з асаблівым уздымам. Старая царква съв. Атаназія пры грэцкай калегіі ў гэты дзень зъяла ўсёю тою веліччу, якую можа даць бізантыйскі абраад. Самая царква ёсьць адною з тых рымскіх цэркваў, што мае шмат успамінаў, звязаных з гісторыяю Беларусі. Тут некалі ў 1595 годзе япі-

скапы Пацей і Тэрлецкі, пасъля прысяті вернасьці намесніку ап.Пятра, служылі ўрачыста архірэйскую Літургію. Тут потым маліліся і адпраўлялі багаслужэнне Руцкі, Корсак, Календа, Падбярэскі і шмат іншых беларускіх рэлігійных дзеячоў і змагароў за царкоўную еднасьць. У 1867 г. гэтая царква была цэнтрам урачыстасцяў звязаных з кананізацыяй сьв. Ёзафата. Дык ня дзіва тады, калі ў гэтай съвятіні гучэлі слова канона: «... прыгноблены шматлікі напасціямі, да Цябе (Багародзіца) прыбягаю, ратунку шукаючы»—мае думкі звязрнуліся да Багародзіцы з гарачай малітвой: «Найсвяцейшая Дзева, наша Нябесная Маці, калі-ж мы зможам зноў Цябе славіць у вольнай Беларусі...»

Пасъля заканчэння багаслужэння ў царкве, ўся категія выбіраеца на П'яцца ді Спанія, дзе адбывающа іншыя ўрачыстасці на чэсьць Багародзіцы. Сто гадоў таму папа Пій IX паставіў на гэтым пляцы калённу з статуяй Багародзіцы. Ад таго часу кожны год у съвята Непарочнага Зачацця рымляне прыходзяць туды, каб злажыць Нябеснай Валадарцы дар з кветак. Сёняня гэтая традыцыйная «кветачная пашана» адбываецца больш урачыста чым заўсёды. Тысячы людзей розных націяў, расаў і ўзростаў запаўняюць пляц; кожны нясе букет, або вянок у руках; ідуць паадзіночна, ідуць і ўзаемна працэсій, съпявяючы кожны сваю роднаю моваю тымны на чэсьць Багародзіцы.

Раптам нехта з супраціўнага кутка пляцу выпускае чараду галубоў. Путшкі, спуджаныя вялікім натаўпам, спачатку падаюцца ў бок, але пасъля, быццам раздумаўшыся, вяртаюцца да калённы і робяць навокал статуі Багародзіцы адзін круг, другі, трэці... Уесь народ у захапленыні. Нехта крыкнуў: « Viva l'Immacolata ! » (Хай жыве Непарочная!). Тысячы грудзей адразу падхопліваюць гэты кліч і ён магутным рэхам разълягаеца амаль па ўсім горадзе.

А тымчасам людзі ўсё ідуць ды ідуць бескінечнымі гужамі і складаюць свой прыгожы дар на падножкі калённы; з кветак вырастает цэлая чарапуна красачная гара...

Найбольшая ўрачыстасць гэтага дня адбываеца па паўдні. А 4-ай гадз. Свяцейшы Айцец Пій XII выехаў з Ватыкану, каб асабіста распачаць Марыйскі Год у базыліцы сьв. Марыі Большай. Перад гэтым аднак, ён зажадаў удзельнічаць у тым усенарошным ушанаваньні Багародзіцы і злажыць свой вянок кветак перад Яе статуяй на Гішпанскім пляцы і туды накіраваўся ягоны самаход з суправаджэннем. На пляцы ён выйшаў з самаходу, палажыў свой вянок на гору кветак і, стаўшы на калені, маліўся некалькі хвілін. Пасъля малітвы ён прыгітаўся з бурмістрам Рыму і прадстаўнікамі ўраду, якія яго тут спатыкалі і пасъля паехаў далей у базыліку сьв. Марыі Большай.

© Інтэрнэт-версія: Kamunikat.org 2011

шай. Я стаяў недалёка ад калённы і бачыў эблізка ўесь гэты кароткі, але як-жа глыбокі зъместам абразок. Ня трэба хіба казаць, што ён пакінуў незабытнае ўражэнне. Навокал тысячи людзей і на пляцы лунае гучнае: « Viva il Papa », « Viva l'Immacolata ! » сярод гэтага мора людзей адна постаць у белым на каленях, затопленая ў малітве. Нельга было адварваць зору ад аблічча Свяцейшага Айца. Гэтае худое і паважнае аблічча звязала няўмоўнай дабратою, якое я яшчэ ня бачыў ні ў кога, яно прыцягала мяне быццам магніт.

Пасъля адезду Свяцейшага Айца, я разам з двумя сябрамі трэмі, пастаноўлем дабраца да базылікі сьв. Марыі Большай. Аднак выявілася, што гэту пастанову ня лёгка выканаць. Нармальная можна было-б туды дайсыці за якіх 20 минут, але ў гэты дзень усе вуліцы ў тым кірунку былі папросту запоўнены людзкою масаю. Дык плянуем ісьці бочнымі вулічкамі. Съпяшымо як толькі можам. Нарэшце спацёўшыя даходзім да мэты і ўжо бачым перад сабою купал базылікі, асьветлены тысячамі электрычных лямпак, але... дабраца нават да фронту базылікі няма найменшае матчымасыці, бо і пляц перад базылікай і прылягаючыя вуліцы затрамбованыя людзьмі. Прыйдзіца здравіца тым, што працісаемся як мага бліжэй да дарогі, якою будзе вяртгаша назад Свяцейшы Айцец. Праз мэгавон можна сачыць за багаслужэннем. Вось уканцы разълягаюца слова малітвы Свяцейшага Айца да Непарочнае Дзевы. Усе слухаюць уважна. Пасъля малітвы ўсе пачынаюць съпявяць гымн на чэсьць Багародзіцы — магутны гэты съпев у выкананыні нязылічанага натаўпу. Раптам перад базылікай разълягаеца кліч: « Viva il Papa ! » Гэта Свяцейшы Айцец выходзіць на балькон даць багаславеніне « Urbi et Orbi » (Граду і съвету). Праз некалькі хвілін зноў разълягаеца той самы кліч. Пасъля багаслужэння Свяцейшы Айцец выходзіць з базылікі і збіраеца ў адваротную дарогу ў Ватыкан. Праз колікі хвілін каля нас праехала аўта, а з яго акна відаць добрае і так усім дарагое аблічча і рука, узнятая да багаславенія...

Позна ўжо. Вяртаемся дамоў, а падарозе спатыкаем нязылічаныя групы людзей, съпявяючых гымны на чэсьць Прачыстае. Усе цэркви ярка асьветлены і поўныя народу. На Гішпанскім пляцы ўсё яшчэ складаюць Найсвяцейшай Дзеве «кветачную пашану»...

Позна вечарам, перад сном выходиту на тэрасу грэшкае калегії, каб яшчэ раз глянуць на Рым. Усюды супакой і цішыня. Насупраць узносіца магутны купал сьв. Пятра, а на леві ад яго зарысоўваюча ў начным сучэньні сілуэты некалькі большых будынкаў, больш нічога ня можна адрозніць. Вечны Горад съпіць. Толькі на ўскраю

городу на Монтэ Марыё зіхаяць агні. Гэта Най-
свяцейшая Дзева « Salus Populi Romani »

(Збаўленыя Рымскага Народу) вартуе съячы
горад і народ.

А. Надсон.

Старонкі з Крыжовай дарогі Каталіцкага Царквы на Беларусі (Працяг).

НА САЛОЎКАХ

У маліцьвенным настроем 30 дзён мінула вельмі хутка і на заканчэнне рэкалекцыя ўладыка Балеслаў прыняў пастанову: аддаць сябе поўнасьцю Богу. У адзін мамэнт стала на душы лёгка і нават радасна. Нэрвы пачалі супакоўвацца і вартайнікі дзівіліся, адкуль у зньяволенага, не зважаючы на ўесь турэмны савецкі жах, можа зьявішча радасны настрой? Бог адзін ведае чаму, але ад таго часу і дапросамі ня мучылі, выклікалі толькі адзін раз і, канчаткоў пераканаўшыся, што нельга знайсці ніякіх прычын, каб правесці хоць які колечы суд, прыгаварылі завочна пастановаю ГПУ на трох гады ў Салавецкі лягэр і аб гэтым паведамілі на самым зборным пункце, дзе ўжо было сабрана шмат зньяволеных, прызначаных да высылкі ў розныя лягеры.

На дарозе ў Салоўкі эшалон на кароткі час затримаўся ў Ленінградзе. Тамтэйшыя вернікі дадаўшыся, што між ссыльнымі знайходзіцца біскуп Слосканс, прынеслі яму крыху харчоў; нават ленінградскі каталіцкі біскуп Антоні Малецкі змог дабіцца пабачаныя і пагутарыць, зразумела, праз краты.

Прыехаўшы на Салавецкі перасыльны пункт, усе зньяволеныя мусілі распачаць сваё «новае жыццё» новымі мукамі; усіх зньяможжаных доўгаю дарогаю мучылі каля трох гадзін і муштравалі крычаць гурмам, прынятая ў лягеры прывітаныні, потым пагналі ў барак але барак быў перапоўнены. Канваіры доўга не цэрэмонічыся закамандавалі: «На рабро! Мейсца падвоілася і хапіла для новых, праўда цяпер ляжалі ўсе, як селянцы ў бочцы. Атмасфера ў бараку была злушаная і смуродная. Часта ўнаучы рабілі трывогу, выганялі ўсіх на двор з рэчамі і па якіх васьмі мінатах заганялі ўсіх назад у барак.

У перасыльным пункце было німала каталіцкіх сывятароў, між імі былі і беларусы, было такжа двух грузінскіх сывятароў, адзін лацінскага і адзін усходніяя абраду. Праваслаўных сывятароў было шмат і гэта былі лепшыя праваслаўныя духоўныя. Супольнае цярпеньне зньишчала рэлігійныя ўпярэджаньні, якія вякамі засявалі ў душах сваіх падуладных царскія ўлады і некаторыя праваслаўныя самі збліжаліся да каталіцкіх сывятароў, якія трymаліся быццам адною сям'ёю. Праваслаўным падабалася каталіцкае прывітанынне «Пахвалёны Хрыстос!» і яны запрапанавалі ўесьці ўзаемнае прывітанынне між праваслаўнымі і ка-

таліцкімі сывятарамі: «Хрыстос між намі!» з адказам на яго: «Ёсьць і будзе!» і гэта было прынята.

Адносіны лягэрных уладаў да зньяволеных былі вельмі жарстокія. Можна было трапіць у карцэр за найменшае глупства.

Прыпадкам уладыка Балеслаў, замітаючы панадворак ля свайго лягера, убачыў праз дрот у суседнім жаночым лягеры сястру кс. Васілеўскага, сваю паraphавіянку з Магілёва і пачаў гаварыць ёю, вартавы дагледзеў гэта і неадкладна ўладку пакарана карцарам на тры дні.

З перасыльнага пункту дня 6.IV. 1928 г. выслана 13 сывятароў на ўхтынскі тракт; між імі было толькі двух каталіцкіх, у тым, ліку ўладыка Балеслаў. На дарогу далі баҳанак хлеба і крыху салёнае рыбы. У дарозе прышлося спатыкаць Вялікдзень 1928 г. Адзін з сывятароў захаваў на гэты дзень кусочек каўбасы і ўся група хоць такім маленъкім ласункам азначыла Вялікае Свята. Затрымалі группу на 103 км., дзе быў толькі адзін барак. Заданынем зньяволеных было: днём цяжка працаўаць, а наччу сыцератчы правіянт — значыць бязбожнікі маюць спэцыяльны давер да сывятароў, праўда да крайнасці нялюдскі, не пакідаючы зусім часу на супачынак і на сон. Там першую Службу Божую правілі ў бараку; стол быў аўтаром, падстаўка да яек служыла чашаю, а патэнтоу было звычайнае дно алкансэрв, аплаткі мелі ў запасе, а віно выраблялі з разынак, прысланых у пакунку.

Алнойчы ўладыку Балеслава выслалі з даручэннем на пост 111. Камандант таго посту быў нядаўна асочным у Лепелі і ведаў добра шматлікіх беларускіх каталіцкіх сывятароў, бо між іншым сам удзельнічаў у арышце і ссылцы кс. Язэпа Барадзюлі на Салоўкі.

Як толькі пачалася вясна, пачалі ганяць па шляху доўгія канвоі зньяволеных на выканчэнне дарогі. Навокал ґрунт быў багністы і па ім ганялі паўмёртвых людзей з бярвеннямі на плячах. З бярвенням трэба было ўкладаць маставую, але яна як бачыш тапілася ў багне; на яе клаўся новы насыціл і так з пяці ці шасці затопленых насыцілаў уканцы рабілася дарога. Колькі ля тых насыцілаў палегла людзей, толькі Бог адзін ведае.

Выснажаючая праца, холад, нястача вогніцкі і ежы моцна падкасілі здароўе ўладыкі Балеслава. Ён паважна захварэў, але далей мусіў вартаваць мяшкі з аўсом і правіянтам, якія перш пераносіў на склад. І там у складзе на мяшку аўса знайшоў

уладыку ўспомнены сьвятар Язэл Барадзюля, які выконваў абавязкі паштара на ўсім Ухтынскім тракце 175 км. Ён быў знаёмы з адным мэдыкам і гэты апошні дапамог перавезцы үладыку ў перасыльны лязарэт. Між іншым ад таго мэдыка үладыка даведаўся, што ў лязарэце быў нядайна беларускі каталіцкі сьвятар Язэл Белагаловы, якога некалькі дзён перад тым вывезлы з Салоўкаў і сълед па ім загінуў. У перасыльным лязарэце үладыка Балеслаў прабыў нядоўга, хутка яго перавезлы на Папоў абток. Там ён спаткаўся з беларускім сьвятаром Казімерам Юршаном, быўшым парахам у Бабіновічах, які моцна цярпеў ад цынгі. На Пепловым абтску үладыка так-жа не затрымаўся доўга, бо яго здароўе было так падупаўшым, што лекары прызналі інвалідам і адправілі ў лязарэт на Салавецкі абток.

Першае знаёмства з Салавецкім лязарэтам нічога добрага не варажыла. Людзей у ім было толькі, што ледва знайдзена мейсца на карыдоры і толькі па накалькі днёх, алін з лекараў, сам зняволены праваслаўны іероманах, пастараўся знайсьці для үладыкі асобную камэру. Хоць лязарэт мала чым розніўся ад звычайнага лягэру, але ўсё-ж у ім людзі маглі прынамся врыху супачыць і гэта было можа найлепшым лекам.

Калі үладыка Балеслаў пачаў ачуńвать, яго прызналі здаровыем і выслалі ў «папоўскую роту», у катарай пераважалі духоўныя. Ім пераважна даручалі службу старажаваньня. Уладыцы прыдзялілі камэру, дзе ўжо было 8 каталіцкіх сьвятароў. Супольнае жыцьцё духоўных дазволіла наладзіць рэгулярныя багаслужэнні. Спачатку яны адбываліся ў Гэрманаўскай капліцы, а пасля забароны, дзеесь уканцы каstryчніка 1928 г., штодзенна правіліся над камэрой пачынаючы ад поўначы да 5 гадз. раніцы. Рэвізія уначы не рабілі, а карыдоры вартавалі зняволенія, якія спрыялі сьвятаром.

Праваслаўная архіві, якія былі ў «папоўскай роте» спачатку адпраўлялі Службу Божую ў праваслаўнай царкве, што была за Крамлём, а пасля яе закрыцця ў 1928 г. больш ня служылі. Да закрыцця як каталіцкае, так і праваслаўнае цэркву прычынілася славутая «бязбожная тройка» пад старшынствам нейкага Пятрова, якая зьявілася на Салоўках у каstryчніку 1928 г., зрабіла вобышк у бараках сьвятароў, шукаючы літургічных книгаў і прыладаў.

У 1929 г. начальнік лягэру пачаў перакідаць сьвятароў у Троіцкую штрафную камандзіроўку на абток Анзэр. Уладыку Балеслава тулы перавезлы 30.I.1929 г. Летам ужо там было 24 духоўных, з іх 22 было каталіцкіх, алін праваслаўныя япіскап і алін украінец юрысыдыкцыі м. Ліпкаўскага. Там было тры баракі: алін пуставаў без вакон і без дзвіярэй, другі з закратаванымі вокнамі быў прызначаны для зняволеных, трэці барак быў падзелены на дзве часці, адна была

прызначана для начальніцтва, а другая для зняволеных і была так перапоўненая, што людзі таўкліся, як селядцы ў бочцы. Калі прывезена үладыку, дык у тым бараку было толькі адно мейсца на нарах, але вольнае яно было толькі таму, што яго першай займаў праваслаўны варонежскі архіяпіскап Пятро (Зьевераў), які 21.I захвараў на тыф і быў высланы ў больницу, дзе хутка памёр, дык гэтыя баяліся займаць тое мейсца, а үладыка Балеслаў заняў ахвотна. Агулам на Салавецкіх абtokах уканцы 1929 г. было 38 каталіцкіх духоўных і 425 праваслаўных.

Праца ў Троіцкай камандзіроўцы была цяжкая. Трэба было валачыць бярвеныні на плечах. Каб аблягчыць сабе гэту працу сьвятары зладзілі нешта падобнае да воза і самі яго цягалі, празвашы гэты вынаход ВрИДЛю (Временно Исполняющий Должность Лошади). І ў гэтым штрафным мейсцы каталіцкія сьвятары наладзілі рэгулярную адправу Службы Божае (эразумела тайна) і да таго мелі ўжо сапраўдную чашу, якую хавалі ў выдаўленым пні. Агэнты ГПУ наездычайна пільна сачылі, каб злавіць каго ў часе багаслужэння, або каб знайсьці літургічныя кнігі і прылады, з гэтаю мэтаю часта рабілі рэвізіі, але нічога не знайходзілі, нават не заўважвалі адсутнага сьвятара, бо ягонае мейсца заўсёды займаў чосьць іншы.

Матэрыяльнае палажэнне сьвятароў у лягэры было неадолькавым, бо некаторыя атрымоўвалі пасылкі, а некаторыя нічога. Лягэрныя харчы былі вельмі нездавальнічаючыя. Вось-ж агаульны нарадзе ўсіх зняволеных там сьвятароў, пастаноўлена ўвесыць сапраўдную хрысьціянскую супольнасць, у якой усё, што каму прысыдалася, ставалася агульнаю үласнасцю і аддавалася выбранаму старасьце, які меў абавязак усё дзяліць між ўсіх. Старастаю быў выбраны үладыка Балеслаў. Потым старасьце лягэрныя үлады даручылі абавязак прызначаць сьвятароў на працу. Гэта давала магчымасць вызваліць чосьць на некаторы час хворых і зняможаных, застуپаючы іх кім іншым у працы.

Праца была розная, але заўсёды цяжкая. Трэба было або рэзаць дрэзы і насыць бярвеныні на пляchoх у пырзачанае мейсца, або зімoto раскопаваць мейсца пад новыя баракі - зямлянкі. Высякаючы мярэзляк бышчам у каменяломе. Праца вартаць трэба было па 16 гадзін на марозе. Пасля такое працы кожны быў так зняможаны і адубеўшы, што ня мог ані есці, ані піць.

Мэдыцынскі агляд летам 1930 г. сцьвердзіў, што ўся група сьвятароў мела хворыя нэрвы і запаленне цягліцаў сэрца (міокардід) — гэта значыць, што ўсе былі напоўнівалімі. Але гэтае зімове зняволеніе нічуть ня зменшила вымогаў лягэрных үладаў адносна зняволеных, наадварот, бышчам на злосць сьвятаром было забаронена звязватацца да лекараў спэцыялістаў, якія былі на

Салоўках, забаронена насыць сутаны і пад. Прауда да іншых зняволеных адносіны былі яшчэ больш жарсткія, але іх апісаныне пераходзіць тэму гэтага артыкулу.

У тым акіяне зьдзеку і цяргененя, калі так можна назваць Салоўкі, было прыкра бачыць, што побач зъзеку, які рабіла лягэрная адміністрацыя, самі зняволеныя часта пагоршвалі свой стан. Мужчынскія і жаночыя баракі заўсёды былі алтароджаныя дротам і ўсякія зносіны між імі былі забаронены, але міма забароны там шырылася такая распуста, што яе тут ня мейса апісваць. Дзе былі знявоненныя мана什кі, дык сваім прыкладамі саптрауды анельскую чысьціню падтрымоўвалі іншых ад упэлкі — гэта была вялікая апостальская праца ў жаночых бараках і ўладыка Балеслав з радасцю давельваўся, што беларускія жанчыны, і між імі некаторыя парахвіянкі ўладыкі, вызначаліся ня менш ад пабожных манашкаў сваю прыкладна чысьціню і дабрадзейным упывам на іншых. Але ў іншых асяроддзізях упадак быў страшны.

Жарсткасць кіраўнікоў Салавецкага лягера агульна ведамая, але ў імя прауды трэба сказаць, што між імі часам, (прауда вельмі рэлка) трапляліся людзі, якія яшчэ ня зусім страшлі сваю людзкасць. Аднойчы пры рэвізіі пачкі, якую прыслалі сівятару, агэнт ГПУ знайшоў пляшку віна і не забраў яе, зставальняючыся выяснянем, што яно патрэбна для падтрымання здароўя і для апэтыту.

Сымартнасць у лягеры між зняволенымі была вельмі вялікая, але на мейса памёршых, заўсёды прысыпаліся новыя транспарты і лягэр заўсёды быў пералоўнены. У 1929 г. на аблоку Анзэр з 1000 зняволеных памерла 700. Здароўе ўладыкі Балеслава ў 1930 г. было моцна заняташы ад знясілення і выснажэння.

Некалькі дзён на свабодзе.

Дня 17 верасьня 1930 г. кончыліся тры гады кары ўладыкі Балеслава. Ён загадзя выслаў дэкларацыю ў управу лягера з просьбай аб звольненні. 13 кастрычніка яго паклікалі ў кансылярыю лягера і казалі зьбірацца «з рэчамі» да ад'езду. Вызваленые не абышлося бяз прыгодаў, то з транспартам былі розныя цяжкасці, то з частым кантролем, дакучалі на кожнай затрымцы. Але ўканцы ўладыка быў у цягніку, які ехаў у кірунку Ленінграду.

Дзіўнае ўражэнне перажывае чалавек выходзячы са зняволення, тымбольшае яно, калі выходзіцца з такога лягера, якім ёсьць Салавецкі. Спачатку чалавек ня верыць сам сабе, што ўжо на волі. Такое ўражэнне меў і ўладыка Балеслав. Толькі пераехаўшы Петразаводск, дзе спыніліся безнастаннныя кантролі дакументаў у цягніку, ён асвоіўся з думкаю, што знайходзіцца такі сапраўды на свабодзе.

Ірыехаўшы ў Ленінград, уладыка накіраваўся ў калішняе памешканье біскупа Малецкага, але там яго не знайшоў і прыслуга на раіла йсьці далей шукаць яго, бо было позна і ён быў хворы. Назаўтра раніцаю, адправіўшы Службу Божую, уладыка Балеслав паствукаў у дзверы біск. Малецкага, але той убачыўшы свайго старога знаёмага, апраненага яшчэ на салавецкі лад, так спушчаўся, што ўладыка адразу ўбачыў пад якім тэорам жыве каталіцкае духавенства на волі ў СССР. Ня шукаючы больш сваіх знаёмых, таго-ж 31-Х вечарам выехаў у Магілёў.

У міжчасе Магілёўская архіепархія кіраваў гэнэральны вікарый кс. Пётро Аўгло. Гэтага сямідзесяцігадовага сівятара агэнты ГПУ тэрорам і подступам змусілі быў падпісаць асьведчаньне, што ў СССР няма рэлігійнага праследавання і апубліковалі тое асьведчаньне ў прэсе.

Уладыка Балеслав прыехаў у Магілёў раніцаю 1-XI, якраз на сівята ўсіх Святых. Гэнэральны вікарый, хоць атрымаў перш тэлеграму, што «прыезджае Балеслав», як убачыў перад сабою свайго біскупа, праста вачом сваім ня верыў. Уладыка Балеслав алправіў Службу Божую і пасыля яе ня меў ні хвіліны спачынку; пачалі прыходзіць людзі са сваімі клопатамі і жалямі. Першы прыйшоў гэнэральны вікарый і, стоячы на каленях перапрашуў за сваё асьведчаньне і расказваў, што яго агэнты мучылі трох дні, потым абяцалі адчыніць каталіцкія сівятыні і звольніць сівятароў ад падаткаў, калі падпіша, падрыхтаваную імі паперку, дык уканцы падпісаў, але пабачыўшы, як бальшавікі крывадушна выкарысталі ягонае асьведчаньне, ня меў супакою сумленія і быў выслаў у Рым просьбу, каб яго звольнілі ад абавязку гэнэральнага вікарага. Але з Рымам ня было ніякае лучнасці і таму адказу адтуль нельга было спадзявацца. На щасце пасыля доўгага чаканья прыйшла прыватная картка, падпісаная здаецца Я. Э. Д'Эбріні, у якой пісалася, каб спакойна служжыць далей.

Шершчым разъбіраца з іншымі справамі, уладыка Балеслав мусіў атрымаць дакументы для прэза прахыцця ў Магілёве, дык неалкладна пайшоў у ГПУ. Там яго сустрэлі са зьдзіўленьнем:

— А, дык вы ўжо на свабодзе!

— Вось як бачыце.

— А што вы думаецце цяпер рабіць?

— Перш-на-перш прыйшоў прыпісаша і дастаць ад вас патрэбныя для прахыцця ў Магілёве дакументы.

— Ну, гэта цяпер не такая простая справа, бо вы ўжо сталіся фігурай для каталікоў і тля ўсіх контэрэвалюцыянераў. Падумаеш, вярнуўся з Салоўкаў!

— Гэта значыць, што ніякае правіны за мною няма.

— Відаць, што сталася нейкае непаразуменіе.

не з вашым вызваленъем. Вось можа хочаце выехаць у Смаленск, дык дамо вам патрэбныя дакументы і аплоцім падарожжа.

— Не, хачу асташца ў Магілёве, а калі я тут непажаданы, дык можаце мяне арыштаваць і выслаць, куды вам падабаецца.

— Гм, калі так, дык пачакайце крыху.

Пасъля паўгадзіннага чаканыня на карыдоры, ўладыку паклікалі ў канцылярью і сказаі прыйсьці па канчатковы адказ на наступны дэень. Назаўтра, адправіўшы у катэдры Службу Божую і сказаўшы казаныне, ўладыка зноў пайшоў у ГПУ. Там пасъля доўгіх і бясплодных «дыхспутаў» адносна адміністраціі Царквы, начальнік ГПУ сказаў ўладыцы Балеславу, што ён можа асташца ў Магілёве, але не павінен нікому гаварыць, што яму трапанавалі выехаць у Смаленск. Дакумантам аднак не далі ніякіх.

Агульнае палажэннне Каталіцкае Царквы на Беларусі ў той час было больш чым сумным. Святині масава закрываліся, святары арыштаваліся, бо вернікі, аграбленыя калектывізацыяю і прыгнобленыя тэрорам, не маглі аплюсчваць празмерных падаткаў за карыстаныне з святынёй і ня было ніякае магчымасці знайсьці якую раду.

Паўторны арышт.

У суботу 9-га лістапада 1930 г. каля 11 гадзін вечара аэброеныя агэнты ГПУ ўшлі ў кірунку магілёўскае катэдральнае вежы, дзе тымчасова пражываў ўладыка Балеслава. Трасцы там ня было чаго, дык доўга не затримоўваючыся, яны арыштавалі ўладыку і прывялі ў мяйсцовую турму. Алтуль хутка пераслалі ў Менск, дзе ўжо старшынёй ГПУ замест Гродіса быў Шаціра.

У Менску турма была страшэнна перапоўнена, гэта быў час разгрому беларускае нацэмаўшчыны і дакончвання прымусовай калектывізацыі. Уладыку Балеслава адведаў 10-XII адзіны тады ў Менску каталіцкі святар параход сув. Сымона і Алены а. Шаціла. Праз падвойныя краты ён расказваў са съязамі ў вачох, што гэлігінае палажэннне ў Менску становілася неімаверна цяжкім. Трэба было плаціць 5.000 руб. падатку за святыню і 7.000 руб. за сябе самога і ня было ведама, дзе назыбіраць такія сумы. Агэнты ГПУ сачымі за кожным ятоным крокам і ладзілі розныя прэвакацыйныя лавушкі, дык трэба было быць заўсёды татовым да арышту. На разьвітаньне ён абяцаў прыслать ўладыцы пакунак, які падрыхтаваў на ўсякі выпадак для свайго арышту. На наступны дэень 11-XII ўладыку адправілі ў Москву, але на шчасце перад самым ад'ездам атрымаў абяцаны пакунак ад а. Шацілы і меў з гэтага ў дарозе добрую падтрымку.

Між арыштаванымі ў Менскай турме ўладыка Балеслава стрэнуў некаторых знаёмых. У суседній камеры быў параход з Лапойска а. Віктар Вален-

тыновіч; гэты пажылы каталіцкі святар быў высланы ў Сібір і там загінуў.

Падарожжа ў Москву адбылося бяз ніякіх прыгодаў, але тое што прыходзілася бачыць па дарозе, было праста жудасным — доўгія транспарты дэпартаваных у Сібір цягнуліся праз усю дарогу бесканечным гужам. У Москве ўладыцы прышлося алведаць тамтэйшы МОК (Мужскай Одиночны Корпус) і Бутырскую агульную турму. На другім трэцім дэнь бытнасьці ўладыцы Балеслава ў Бутырках у агульную камэрку, дзе ўжо было каля 200 зняволеных, прыгнілі новы канвой (здаецца з Арла). Між новапрыбыўшымі знайходзіўся калішні маскоўскі дзекан і парах у парахвіі сув. Пятра і Паўла кс. Пётро Зелінскі, якога бальшавікі арыштавалі ў 1923 г. у звязку з працэсам архіб. Цепляка і ад таго часу перакідвалі з аднаго гораду ў другі, з турмы ў турму. Уладыка знайшоў яму мейсца на нарах каля сябе. Там на нарах яны выспавядаліся адзін другому, далі адзін другому абсалюцыю, а на другі дэнь дзекана Зелінскага выклікалі з рэчамі і пагналі няма ведама ў якую турму.

Сыледчыя савецкія ўлады і гэтым разам не маглі зладзіць ніякага судовага працэсу супраць ўладыцы Балеслава, дык прроста пастаноўчы ГПУ 19.XII.1930 г. выслалі ў Сібір. Пры частых перакідваннях з турмы ў турму падчас падарожжа ў Сібір заўсёды адбываўся дакладны вобыск. Але ў Бутырскай турме ўладыку абакралі крамольнікі, з якімі турэмныя ўлады ўмысна мяшталі іншых зняволеных, каб ібцяжыць і так цяжкае жыцьцё ў савецкай турме, але ў тых цяжкіх абставінах ўладыка нават не маракаваў на зладзеяў, бо пасъля мени мучылі пры вобысках.

Першы этап падарожжа ў Сібір Москва — Свярдлоўск адбыўся ў вельмі цяжкіх умовах. Турэмны вагон з цяжкім смуродным паветрам і поўны паразітаў быў перапоўнены. Транспорт прыехаў у Свярдлоўск якраз наконадні Каляд 24-XII. Там ўладыцы Балеславу некалкі разоў пратанавалі выехаць з Савецкага Саюзу, але на ўсе такія пратановы ён адказваў, што зьяўляеца біскупам Менскім і Магілёўскім і ня можа самавольна пакінуць свайго мейсца прызначэння. Адкідаючы савецкія пратановы, ўладыка заўсёты меў на ўвесьце слова свайго кансэкратара: «Мы вас хіратанізуем на мучаніцтва і багаслаўляем на разважнасць». Праўда ў тых цяжкіх абставінах разважнасць была спалучана з вялікім цярпеннем, бо аддаць жыцьцё было шмат лягчэй, як працаваць для славы Бога і Яго сув. Царквы, на якую насядала такая зацятая варожая сіла!

У Свярдлоўску на першы дэнь Каляд, калі на дварэ трашчаў сібірскі мароз з ветрам, усіх зняволеных выганялі на працу. Уладыка Балеславу запратэставаў:

— Сённяня свята Нараджэння Хрыста і я.

на працу не пайду, бо я ссыльны за рэлігійныя перакананыні.

І гэты аргумент падзейнічаў, агэнты ГПУ яго на работу не пагналі, але за кару перавялі ў камэр да крамольнікаў.

Вечарам зьняволеных вярнуліся з працы інвалідамі, большасць з іх мела паадмарожваныя вуши, руکі і нават ногі.

Кармілі ў сівярдлоўскай турме вельмі дрэнна і ня было ніякое магчымасці дакупіць штоколечы з ежы, бо ня было турэмнае крамы, дык голад адчуваўся вельмі моцна.

З Сівярдлоўску 27-XII ўладыку Балеслава пераслалі ў Іркутск і тут увесь новы транспарт зьняволеных пасадзлі ў камэрі з выбітымі шыбамі і бяз нараў. Усім пагражала съмерць ад марозу, дык аб'явілі галадоўку. Гэта памагло. На другі дзень усіх перавялі ў іншыя камеры, але за кару з камераў выпускалі ў клёэты толькі два разы на дзень, дык парашы ў камерах былі перапоўненыя, лішне ўспамінаць які ад гэтага быў смурод і бруд. І тут кармілі ня лепш як у Сівярдлоўску: на дзень давалі 300 гр. хлеба, рана шклянку кіпятку, днём крыху забоўтанае мукаю вады, што называлася супам і вечарам такі-ж суп і вада. Зьняволеных прадавалі апошнія рэчы, каб магчы купіць у турэмнай краме хоць штоколечы да яды. І яшчэ адною асаблівасцю азначалася іркуцкая турма: па зьняволеных вошы хадзілі пехатую, не зважаючи на тое, што з імі ўсе штодзенна вялі зацянутую вайну.

З Іркутску пераслалі ўладыку Балеслава ў Краснаярск. Прыехаў ён туды 30-I-1931 г. і меў чакаць у ізоляторы далейшага транспарту ў Енісейск. Адносіны да зьняволеных у краснаярскім ізоляторы былі страшэнна брутальныя. Усіх ганялі на прымусовую працу, не зважаючи ні на слабасць ні на хваробу. Часам хворых праста скідалі з нараў і білі нагамі. Такія жудасція сцэны цяжка апісваць, бо словамі не ў магату пераказаць усяе глыбіні іяртэння, якое ў такіх выпадках перажывае чалавек. Да таго холад у няпаленых камерах і дрэннае харчаванье выснажвалі здароўе і нэрвы. Да ўсяго гэтага далучалася яшчэ найбольш брыдотная мацяршчына агэнтаў ГПУ і крамольнікаў, якая ў прысутнасці духоўных прымала характар страшнага богалаення.

Чакаючы на далейшы транспорт, ўладыка Балеслаў час-да-часу заклікаўся на доптыты і там аднойчы асочны пахваліўся, што ў Краснаярску яшчэ каталіцкая царква не зачынена і паражам у ёй ёсьць а. Цэрпэнто. Гэта быў сэмінарыны сябра ўладыкі, дык напісаў да яго картку і па некаторым часе атрымаў ад яго некалькі пачак з ежаю і вонратко.

На транспорт у Енісейск чакала так-жа трупа грузінаў. Яны былі так добра загранізаваныя, што ладіліся для сябе падводы і ўпілую вонратку. Уладыка Балеслаў пазнаёміўся з імі і паводля іх-

ніяе рады напісаў асочнаму просьбу, каб быць прыдзеленым да грузінскае групы і на дзіва ГПУ гэтым разам просьбу хутка здаволіла і нават далі на дарогу кожух і валенкі. Падарожжа з Краснаярску ў Енісейск (337 км.) трывала ад 1-III да 7-III. Мяйсцовая сяляне, хоць і самі бедныя, але ссыльным заўсёды спрыялі і ў меру матчымасці памагалі.

У Енісейску цэламу транспарту, з якім ехаў ўладыка Балеслаў, далі нешта падобнае да паш-партаў і сказалі:

— Вы вольныя, але маецце мэльдаваца ў міліцыі, што пяць дзён.

Прышлося шукаць кватэру і магчымасць працы. Насельніцтва хоць і адносілася прыхільні да ссыльных, але памешканіня знайсці было на лёгка. Уладыка Балеслаў пастукаўшыся на дарма ў дзіверы некалькіх хатаў натрапіў на рабшце на добрага чалавека, які параў зъянрнуцца да аднае пабожнае жанчыны, што займала ў сваім доме некалькі пакояў. Яна яшчэ ніколі нічога ня чула аб каталікох, дык пасыля прывітаньня пытала са зъядуўленнем ўладыку Балеслава:

— Хто-ж ты такі будзеш?

— Сыльны каталіцкі япіскап.

— Каталіцкі япіскап?! А ты ў Бога верыш?

— Веру.

— А ў Хрыста Спасіцеля верыш?

— Веру.

— А Багародзіцу пачытаеш?

— І Багародзіцу пачытаю.

— Ну, калі так, дык добра, пойдзем шукаць кватэру.

Гэта была шчырая веруючая душа, якая прыняла з сапраўдна хрысьціянска гасціннасцю няведамага ёй чалавека, хоць за гэта магла мець ад уладаў вялікія няпрыемнасці. Як у той час у Енісейску людзі съцерагліся ўладаў можа сведчыць такі факт. У тae самае жанчыны, дзе затрымаўся ўладыка Балеслаў, жыў яшчэ ссыльны ўкраінец, але яны да сябе ніколі не прамовілі слова. Затое духоўныя маглі хутчэй зблізіцца між сабою. У Енісейску ўладыка Балеслаў пазнаёміўся з мяйсцовым праваслаўным святаром, які быў благачынным для Енісейскага вокругу, ягоныя бацькі паходзілі з Беларусі. Матушка благачыннага падаравала ўладыцы кілішак, які мог добра служыць чашаю. Гэта была вялікая прыслуга, бо ўладыка штодзенна служыў у сваім маленькім пакойчыку Службу Божую і туды часам прыходзілі ссыльныя да споведзі і да сьв. Прычасця, а ў тым часе ссыльных з Беларусі ў Сібіры было поўна.

Вольнае жыццё ўладыкі Балеслава ў Енісейск скончылася неспадзвяна. Дня 26 траўня, калі ўладыка абедаў у аной знаёмай сям'і, раптам туды зъявіліся агэнты ГПУ і паказалі ўладыцы патерку, што маючы зрабіць вобыск у ягоным памешканні і самога арыштаваць ды пераслаць да распаратджэння Туруханскаага ГПУ. Зноў прыш-

лося вандраваць у турму. Там яго спачатку пасадзілі ў камэру, дзе сядзелі стараверы, а на другі дзень перанеслі ў камэру з надпісам «Смертнік» і адтуль я випускалі нават у клёээт, але нічога пры гэтым не казалі аб якімсьці прысудзе на съмерць. Уладыка зажадаў выяснянення і калі яго не атрымаў, дык аб'явіў галадоўку. Гэта памагло, яму пазволілі выходзіць з камэры, так як і іншым зъняволеным і выяснянілі, што ён я прысуджаны на съмерць. Харчаваныне ў турме было вельмі нездавальнічающим, але на шчасце знаёмы з Енісейску перадавалі падаянкі. У «съмяротнізі» камэры прышлося прасялзець да 16 чэрвеня. Гэтага дня ад'язджаў карабель у Туруханск і Уладыка Балеслаў у таварыстве агэнта ГПУ паехаў да канчатковага мейсца свае ссылкі. Падарожжа трывала ўсяго 6 дзён і 22-VI карабель спыніўся ў Туруханску. Там зъняволеным казалі пачакаць «на волі» некалькі дзён, пакуль будзе ісці новы транспарт у Старатуруханск. Сыльных выпускалі на правізарычную волю, бо ў цякаць усёруна я было магчымасці. Там уладыка Балеслаў стрэнуў некаторых старых знаёмых з Свярдлоўска з адмарожанымі рукамі — яны тут у вялікіх муках чакалі съмерці, як эбаўленнія. Хадзячыя напоўжывыя трупы — гэта страшэннае відовішча, але бальшавікі прычуцьлі людзей жыцца з гэткімі страхоўціямі.

Каб праждыць пару дзён у Туруханску, прышлося шукаць памешканнія. Уладыка Балеслаў распачаў пошуки ад таго, што зайшоў да майсцоўлага праваслаўнага сьвятара а. Івана. З гутаркі выявілася, што ён беларус. Прыняў уладыку гасцінна і радасна. Паразвільны дом быў падобны да хаткі на курыных ножках, у якой вольнага мейсца і было ня больш, як легчы аднаму чалавеку; без ніякіх хістанніяў а. Іван прызначыў гэтае мейсца свайму госьцю. Словам пахрысьціянскі падзяліўся апошнім. У той цясноне было щтосьні вельмі ўтульнае, бо адчувалася, што там між людзьмі быў Хрыстос.

Праз тыдзень зноў у таварыстве агэнта ГПУ Уладыка Балеслаў ехаў на барцы ў Старатуруханск — канчатковое мейсце ссылкі. Перш там была сталіца Туруханскага краю, але потым яе перанеслі ў новы горад Новатуруханск, а ў Старатуруханску асталося ўсяго 13 майсцовых сём'яў.

Каб уявіць сабе ўмовы жыцця ў Туруханскім краю, трэба ведаць, што там пачынаецца абшар вечнае мярзлоты; гэта значыць, што нават летам там зямля растае толькі на якога паўмэтра, а глыбей ляжыць вечны мярзляк. Таму і лясоў там ніяма і агулам расылінасьць вельмі белная; раступіць толькі дробныя хмызнякі. Жывёлінны сьвет так-жа небагаты. Затое летам зьяўляецца аграгамная колькасць камароў. Яны проста хмарамі накідаюцца на людзей і на жывёлу — колькі іх ня бі, дык усьціж налятаюць новыя масы. Жар-

там кожунь, што яны пасавецку галодныя і нахабныя. Каб месьц ад іх хоць крыху супакою, трэба ў хатах трymаць дзень і ночь дымакуры, але тады дым выядзе вочы. Старатуруханск стаіць над ракою Туруханкай недалёка ад мейсца яе ўпаду ў Енісей і ўсяго 37 км. ад Новатуруханску. Насельніцтва займаеца пераважна рыбалоўствам.

Перад выездам у Старатуруханск Уладыка Балеслаў даведаўся ад а. Івана, што там будзе магчыма знайсці памешканніе ў ягонае знаёмае Марыі Грыгорьеўны. Невялікая калёна ссыльных прыехала ў Старатуруханск ноччу 1-VII-31. Таму што гэта было лета, дык ноч была зусім ясная і на шчасце якісці чалавек яшчэ ішоў па вуліцы і паказаў Уладыцы хату Марыі Грыгорьеўны. Яна даведаўшыся, што мае дачыненьні з чалавекам, якога рэкамэндуе а. Іван, прыняла Уладыку вельмі радасна і адразу кінулася рыхтаваць чай. Трэба было ніяма яе пераконваць, каб адгаварыць ад гэткіх заходаў сярод ночы. Але не зважаючы на позны час госьцю не выпадала адмовіца ад пачастунку гасціннае асобы — настале зъяўліўся баҳанак хлеба і гладыш малака.

У хаце Марыі Грыгорьеўны было ўжо разам з сямейнікамі 14 чалавек, але знайшлося мейсца і для 15-га, а назаўтра невялікай занавескай быў зроблены асобы пакойчык для Уладыкі; знайшлася і невялікая сетка на ложак ад камароў.

У Старатуруханску была маса ссыльных з розных куткоў Савецкага Саюзу і розных нацыянальнасцяў. Між іншымі Уладыка Балеслаў стрэнуў там свайго суродзіча, латвійску пагранічніка, які калісі вызначаўся тым, што спрытна лавіў на граніцы савецкіх штёнаў і за гэта аднаго дня яго самога схапілі савецкія пагранічнікі і перакінулі ў глыб Сібіру. Між ссыльных былі людзі самых розных веравізнанніяў, былі нават такія пагане, якія багамі лічылі сонца і сяў. Мікалая. Сюды так-жа трапіла некалькі тых няшчасных, якія ў Свярдлоўску паадмарожвалі рукі, тут яны дажывали свае апошнія дні.

Ссыльныя былі забавязаныя што пяць дзён зъяўляцца ў сельсавецце, а па-за тым раҳаваліся вольныя і мусілі самі сабе знайсці памешканніе і праждыцьцё, а для праждыцьця яно было іншага выхаду, як ісці ў майсцовых рыбны калгас, які там заснаваўся ў 1931 г. Аднак Уладыка Балеслаў яна стаўся калгаснікам рыбаловам, ён працаваў са сваім суродзічам як адзіналічнік, яны мелі тое шчасце, што знайшлі лодку, прынесеную алекульні паводкаю і праз гэта іхняя праца была больш спорнаю ў параданні да іншых. Рыбы ў рацэ Туруханцы было многа і рыба была добрая, але ў часе працы страшэнна дакучалі камары; трэба было рукі і аблічча або мазаць дзёгчэм, або паліць каля сябе якую куравую дрэнь.

Невялікі пакойчык уладыкі Балеслава быў адначасна і капліцаю. Там штодзенна Уладыка пра-

віў Службу Божую. Толькі ад сьвята Божага Цела да 11 верасьня 1932 г. было ня стала гостыяў і віна, якія звычайна атрымаваў у пасылках. Пасыль агульнае калектывізацыі пасылкі становіліся штораз больш рэлкімі і меншымі. Да некаторых знаёмых сам үладыка пісаў, каб больш пасылак ня прысылалі.

Часам да үладыкі міясцовае насельніцтва прыносіла хрысьціць дзяцей, але таму што яны афіньяльна лічылі сябе праваслаўнымі, дык спачатку ён пробаваў адмаўляцца:

— Я-ж па вашаму не ахрышчу.

— Усёроўна, войчанька, лепш ахрысьціце, як нашая цётка Валентына. (Гэта была бабулька, якая хрысьціла дзяцей за нястачаю сьвятара). Пасыль гэтага адмаўляцца было ніяк і үладыка хрысьціць усіх, каго прыносілі:

За кожным ссылным агэнты ГПУ сачылі вель-

мі ўважна. Яны ведалі з кім хто сябруе, з кім гутарыць і нават што есьць.

Дня 15 лістапада 1932 г. неспадзевана зъявіўся ў Старацуруханску начальнік Туруханскага ГПУ Гэндэль і зробіў дакладны вобыск у памешканні үладыкі Балеслава, нічога пры гэтым не зійходзічы. Але Гэндэль быў мошна зьдзіўлены, калі між старымі савецкімі газетамі, якія прэнумераваў үладыка знайшоў некалькі нумароў «Бязбожніка».

— Відаць вы сталіся паступовым сьвятаром, — казаў ён.

А той «паступовы сьвятар» з гэтае бязбожнае газеты меў адзіную магчымасць вычытаць некаторыя рэлігійныя навіны, аб якіх іншая савецкая прэса маўчала зусім. Ніякіх іншых кропінаў інфармацыі ня было.

а. Л. Гарошка.

(Заканчэнне будзе).

Аб уплыве хрысьціянства на беларускія абычаёвыя і пісаныя права

(Працяг).

Ці прыход хрысьціянства запачаткаваў новую пару ў жыцці наших продкаў? а тым самым, ці мела яно ўплыў на разьвіццё звычаяў і правоў на Беларусі? — Гэта асноўнае пытаныне, якое ставіцца ў гэтым дакладзе і алказ на яго будзе бязумоўна пацвярджаючым. Але далей насоўваючыца два наступныя пытаныні: 1) Якім чынам, якім шляхам і ў якой форме адбываўся ўплыў хрысьціянства і 2) ў якой ступені хрысьціянства як такое спрычынілася да эвалюцыі беларускага законаўства?

Калі нашыя продкі прынялі хрысьціянства, яны ня сталіся так адразу сапраўднымі хрысьціянамі. Старая паганская рэлігія яшчэ доўга трymалася ня толькі ў глухіх вёсках, але і ў гарадох з такою ўпорыстасцю, што была вытварылася свайго рода падвойная рэлігія, з якою Царква прышлося вясыці нялёгкае змаганыне (46).

Наяўнасць цэлае масы чарапунікоў і паганска- га клеру — спадчына папярэдняе эпохі — становіла сабою важны сацыяльны дзейнік у тагачасным грамадстве. Гэта яны ў першую чаргу вялі засяцтую вайну супраць хрысьціянства. Царква, бачычу іхны ўплыў на людзей, была змушаная накіраваць супраць іх усе свае сілы, спатыкаючы — асабліва ў першыя часы — паважны супракаў гэтага ворага (47).

Хрост князёў спрычыніўся да змены палітычных умоваў старое і новае рэлігіі. Дзяржава ступіла на шлях поўнага разрыва з паганшчынай і

да аўяднання з хрысьціянствам, але гэта ўсё сталася толькі з некаторым спазненнем. Паганізм хадзі і пераможаны, ня быў аднак зьнішчаны; барапаўся ён яшчэ доўгі час пры дапамозе нават законаў і звычаяў самога грамадства, у якім быў глыбока закарэнены (48).

Наагул шмат чаго, што было ў паганскую эпоху, перайшло ў хрысьціянскую з тымі толькі зменамі, што пад уплывам Царквы некаторыя звычай і практикі, якія зусім не гадзіліся з духам хрысьціянства, былі выгэлімінаваныя, а іншыя прыстасаваныя да новага духу. Тут варты заўважыць, што Усходняя Царква адносна да паганскіх звычаяў і абраадаў была больш талерантнай чым Захоўная. Да таго адвежныя звычайі былі так глыбока закарэнены ў жыцці наших працкаў, што нават у 14 стагодзьдзі зійходзіліся простилю людзі, якія үважалі царкоўныя і пэрэмоніі за нешта, што добрае толькі для князёў (49). Некаторыя звычай і практикі паганска- га перыяду сталіся складовай часткай рэлігійных хатных звычаяў, а некаторыя нават і цакроўных і дахаваліся аж да нашых дзён.

На пачатку хрысьціянскае пары грамадства адзін раз было больш хрысьціянскім чым ягоныя законы, а іншым разам гэтыя законы былі больш хрысьціянскімі, чым самое грамадства. Быў стаў брак гармоніі, які трэба тлумачыць змаганынем двух прынцыпаў: элемэнту паганска- га і элемэнту

46. Niederle Lubor, Maquet de l'antiquité slave. Tome II (Paris 1926), st. 128.

47. Niederle, op. cit. st. 162.

48. M. M. Troplong, De la influencia del Cristianismo en el Derecho Civil de los Romanos (Madrid 1851), st. 7.

49. Niederle, op. cit. st. 16:

хрысьціянскага (50). Гэта сама трэба заўажыць, што на пачатку Царква і дзяржава знайходзіліся ў замоцна непасрэдным кантакце. Гэта было як раз вынікам таго, што Царква ня была поўнасцю незалежнай у сваіх дэтэрмінацыях і акрэсленнях; пратэкцыя съвецкае ўлады адбівалася ня-рэдка адмоўна на ўладзе пратэгаванай і вялікія думкі гэтае аточнія зъменшваліся і звужаліся, як толькі яна лучылася з палітыкай гэтага съвету (51).

Ужо гэтых некалькі заўвагаў агульнага харкту даволі, каб сцьвердзіць наяўнасць уплыvu хрысьціянства на фармаванье беларускіх абычаяў, а тым самым і пісаных правоў. Ідуць далей, трэба прыглянуцца, якім чынам, якім шляхам і ў якой форме адбываўся той уплыў? Ёсьць звычайнай рэччу, калі князь прымай новую рэлігію, дык адначасна браў на сябе абавязкі абараніць яе. Гэты абавязак быў неразлучны з князёўскім урадам і таму князі заўсёды ўважалі сябе абаронцамі веры. Дык будзе зусім зразумела, што нашыя князі, прыняўшы хрысьціянскую веру, ставілі яе ўва ўпрывілеяванае становішча, акружалочы яе сваекі непасрэднай апекай і надаючы прывілеі розным царкоўным інстытуцыям і клеру. З другога-ж боку падобны стан рэчаў адначасна мусіў азначаць абвешчаныне дзяржавай адкрытага змаганья супраць паганства. Як у адным, так і ў другім выпадку ўсе князёўскія акты заключаліся ў першую чаргу ўва ўстанаўленні адпаведных законаў і нормаў дзеля рэгуляванья судносінаў людзей у княстве згодна з духам новае веры. Гэткія законы, якія маглі маніфэставаць ў вуснай ці пісанай форме, і прычнаю зъяўленыя якіх было якраз прыняцце хрысьціянства, далі пачатак хрысьціянскім правам і законам, уводзячы хрысьціянскі элемэнт у беларуское законадаўства. Паколькі асабліва ў пачатках хрысьціянскае пары, амаль усе нормы і законы паўставалі пад уплывам Царквы, ня былі творам якогасці даўжэйшага эвалюцыйнага працэсу, але іхнія қонішай была непасрэдна князёўская ці царкоўная ўлада, дык гэты спосаб і гэты шлях уплыву можна назваць простым, непасрэдным і рэвалюцыйным.

Успомнены шлях ня быў алзіным. Ён быў уласцівым, калі ня выключна дык у пераважаючай ступені, толькі ў першыя вякі пасля прыняцца хрысьціянства. З часам ён уступіў мейсца іншай форме праніканья хрысьціянскага элемэнту і ягонага ўзьдзейванья на беларускія інстытуцыі права.

Хрысьціянская Царква вяла доўгае і напружанае змаганыне за хрысьціянізацыю старых практикаў, звычаяў і сацыяльных нормаў сужыцця грамадзтва. Працэс гэтае хрысьціянізацыі —

50. Troplong, op. cit. st. 5.

51. Troplong, op. cit. st. 76.

бяручы пад увагу ўласцівасці псыхікі беларускага народу — мусіў быць павольным і патрабаваў шмаг часу, каб выэлімінаваць калішня паганская звычай і практикі ды замяніць іх хрысьціянскімі, з аднаго боку, як і змадыфікаціаць ды ластасаваць да вымогаў Царквы і хрысьціянскіе науки іншыя з іх. Ведаючы, што звычай зъяўляюцца адною з крыніцаў права, можна лёгка бачыць той іншы шлях і іншы спосаб, якім хрысьціянства прайяўляла свой уплыў на нармаваныне і рэгуляваныне людзкіх судносінаў у беларускім народзе. Гэты шлях моцна розніцца ад папярэдняга. Вымагаў ён даўжэйшага эвалюцыйнага працэсу, і таму будзе найлепш яго называць эвалюцыйным шляхам і пасрэдным уплывам хрысьціянства на фармаваныя беларускага правадаўства.

Прыходзячы яшчэ бліжэй да саме тэмы, трэба зазначыць, што ў тым часе, калі Царква пачала пашыраць сваю науку на беларускіх землях, яна ўжо мела дакладна апрацаваныя вялікія зборнікі царкоўнага права т. зв.nomokanoны, якія ў царкоўна-славянскіх перакладах называліся Кормчымі кнігамі. Няма сумніву, што гэтыя зборнікі, якія прыйшлі на Беларусь з Баўгарыі, сваім зъместам і сваімі прынцыпамі мелі ўплыў на мяйсцовае законадаўства.

З арыгінальных памятнікаў законадаўства першых вякоў хрысьціянства і агулам сярэднявечча на Беларусі да нашых дзён захавалася толькі не-калькі. Першым з іх агульна лічыцца Руская Праўда (52) асабліва ў пазнейшай пашыранай рэдакцыі з канца Х-га і пачатку XI ст. Гэта ёсьць кодэкс юрыдычных нормаў крымінальнага права, дзе ўжо заўважваюцца съяды ўплыvu хрысьціянскіх прынцыпаў на ягонае фармаваныне. Напр. помста тут ужо адменяваецца, уносяцца артыкулы рэгулюючыя нормы цывільнага права, якіх ня мела Руская Праўда кароткае рэдакцыі. Таксама рэгулююцца ў ёй судносіны куплі-продажы, пазыкаў, пераахаваныя, спадчыны і апекі.

Цікавымі праўнымі дакументамі былі т. зв. Устаўныя Граматы, якія рабілі князі падчас заснаванья біскupстваў. Нажаль найстарэйшая такая грамата беларускіх князёў з Пюлакца і Турава загінула, захавалася толькі грамата князя Расціслава Смаленскага з 1150 г. У ёй рэгулюючыя нормы чыста рэлігійныя справы, але так-жа і некаторыя з тых, дзе сходзілася рэлігійная і съвецкая ўлада (53).

Іншым цікавым памятнікам нашага сярэднявечнага законадаўства з'яўляецца Смаленскі Да-

52. Ёсьць многія гісторыкі, якія ўважаюць, што Руская Праўда адносіцца ня толькі да Кіеўскай Русі, але гэта сама і да Смаленску і да Ноўгараду. (Гл. В. Г. Гейман «Право и суд» у «Істория культуры древней Руси» (Москва-Ленінград 1951). Т. II, стар. 41).

53. Яе поўны тэкст з крытычнымі заўвагамі паданы ў «Памятники русского права» (Москва 1953). Вып. другой, стар. 37-54.

гавор з Рыгай і Готляндам, заключаны князем Мсьціславам Давідавічам у 1229 г. Хаця ён прысьвеченны галоўным чынам рэгуляванню гандлёвых дачыненій паміж смаленскім і нямецкім купцамі — прадстаўляе сабою тып міжнароднага дагавору — мае ў сабе вельмі цікавыя артыкулы аб праступствах супраць маралі, адносна чужалюстva і гвалту. Таксама поўна прадстаўлены ў ім артыкулы цывільнага права і судаўніцтва.

Маеша яшчэ адзін пазнейшы дагавор Смаленску з немцамі, які адносіша да 1240-50 г. Ягоны зъмест падобны да дагавору з 1229 г., але мае артыкулы аб спадковым праве, чаго ня было ў папярэднім дагаворы (54).

Яшчэ перш, бо ў 1210 г. была зроблена гандлёвая ўмова Полацку з Рыгай і потым падобны ўмовы некалькі разоў аднаўляліся і дапаўняліся. Аб некаторых з іх захаваліся толькі ўспаміны (55).

Адносна судаўніцтва, дык з Смаленскага Дагавору (1229 г.) даведваемся аб новым спосабе караньня, аб заключэнні. Руская Праўда ўспамінае толькі аб такіх пакараньнях, як: штраф, патоп і разграбленьне. У Дагаворы-ж успамінающа яшчэ «пограб» ці «поруб» (вязьніца-зямлянка з

54. Гейман, назв. твор, стар. 48.

55. Іх пералічае В. Ластоўскі, Гісторыя крыўская (беларускае) кнігі, Коўна 1926.

бярвеньнем на нагах пакаранага) і «жэлеза» (закуцы). Яны мелі практикавацца ў нас пачынаючы ад XIII-га стаг., хоць у летапісе з пачатку XI ст. устамінаецца ўжо аб заключэнні ў «партуб» (56).

Да іншых праўных памятнікаў гэнае пары адносяща яшчэ князёўскія даравальныя граматы розным інстытуцыям, пераважна царкоўным і вышэйшаму клеру. Характэрыстыка феодальнага эпохі ёсьць якраз наяўнасць вялікіх магнацтваў, якія мелі свой пачатак у князёўскіх надзелах. Іх можна здэфініраваць, як інстытуцыі, пры помочы якіх сяляне групаваліся каля магнатаў царкоўных (біскупаў, манастыроў), ці сьвецкіх уласнікаў вялікіх зямельных ашараў з тым, каб іх абаранялі ад воінавых нападаў і каб атрымаць ад іх зямлю для апрацоўкі. Такія князёўскія надзелы былі пераважна іммунітэтныя і таму тэрытарыяльнае магнацтва прадстаўляла сабою жыццёвую адзінку, у нутры якое здавальняліся ўсе ейныя патрэбы: палітычныя, эканамічныя, сацыяльныя, юрыдычныя і рэлігійныя. Вось-жа свайго роду поўная аўтаркія.

Я. Сурвіла.

56. Гейман, назв. твор, стар. 59.

НА РЭЛІГІЙНАЙ НІВЕ

АДКРЫЦЦЕ МАРЫЙСКАГА ГОДУ

Так як было абвешчана энцыклікаю, абелікую ўспаміналася ў папярэднім нумары нашага часапісу, сёлета 8-га сінэктніка Свяцейшы Айцец Пій XII урачыста адчыніў ў Рыме Марыйскі Год. Апісаныне гэтае ўрачыстасці глядзі ў рэпартажы А. Надсона на стар. 3.

АСУДЖАНЬНЕ ЛЮКСУСУ.

Свяцейшы Айцец прыняў 27 лістапада на асобнай аудыенцыі ў Каастэль Гандольфо группу італьянскіх залатароў і, прамаўляючы да іх, пахваліў іхніе мастацтва, якое адказвае глыбокаму жаданню чалавека даць артыстычную форму каштоўным металям, або каб упрыгожыць нейкую ідэю ці ўспамін. Але пры гэтай нагодзе Свяцейшы Айцец асудзіў «той люксус, які мае на мэце задаволіць толькі людзкую пустую фанабэрью і зневажае цярпеніне бедных і выклікае ў іх незадаволеніне».

100-Я УГОДКІ АПОСТАЛЬСКАЕ ПРАЦЫ САЛЕЗІЯНАЎ.

У італьянскім горадзе Туріне, сто тадоў таму сів. Іван Боско (1815-1888), прыглядаючыся, як у гэты прымысловы горад наплывалі грамады моладзі і юнакоў ды аддавалі на бязылітасную эксп

плаатацію, амаль за бясцэн свае маладыя сілы, пастанавіў дапамагчы сваім маладым суродзічам у наладжанні жыцця. Ён пачаў арганізацію школы, у якіх моладзь магла здабыць нейкі фах і тым самым, стаўшыся кваліфікаванымі работнікамі, атрымоўвала добрую заработную плату. Ад таго часу духовыя сыны сів. Боско, айцы і браты салезіяне выпусцілі мільёны кваліфікаваных работнікаў і прадаўжаюць гэтую акцыю цяпер. Сённяня ўва ўсім сьвеце яны маюць 600 прафэсіянальных школаў. Азначаючы 100-ыя ўгодкі гэтага щасцілівага пачыну ў паасобных краінах съвету адбываюцца адпаведныя ўрачыстасці і выставкі.

ТЫДЗЕНЬ ФРАНЦУСКИХ КАТАЛІЦКИХ ІНТЕЛЕКТУАЛИСТАЎ.

Сёлета між 8 і 14 верасняя абеднаныне Францускіх Каталіцкіх Інтелектуалістаў ладзіла ўжо шосты з чаргі свой Тыдзень. Гэтым разам праводная тэма Тыдня была: «Мадэрны съвет і съведомасць Бога». Агульнае зацікаўлен'не Тыднем было вельмі вялікае. Выдатныя навукоўшы, іхныя актуальна ўнятые рэфэраты і самыя парушаныя тэмы зьбіралі праз уесь тыдзень толькі слухачоў, што адна з большых парыскіх саліў у пяляцы Мутюалітэ была заўсёды поўная.

КАТАЛІЦКАЯ ДЫЯЦЭЗІЯ ў ШТОКГОЛЬМЕ

У Швэціі на агульны лік 6.800.000 насельніцтва ёсьць толькі 21.000 каталікоў, і гэта ў большасці (13.000) чужынцы. Да гэтага часу яны кіраваліся Апостальскім Вікарыйем у Штокгольме. Але сёлета, пасля таго, як Апостальскі Пасад стварыў каталіцкія дыяцэзіі ў Даніі і Норвегіі створана так-жа і ў Штокгольме (9 лістапада) каталіцкую дыяцэзію для ўсіх Швэціі. Першым штокгольмскім біскупам назначаны дагэтулешні Апостальскі Візітатар Я. Э. Іван-Эрык Мюльлер.

Да 16 ст. Швэція была сущэльна каталіцкім краем, але пасля пратэстанцкіх рэформы там католікам было забаронена практикаваць сваю рэлігію пад пагрозаю смерці. Толькі ў 1837 г. было дазволена каталіком вызначаваць сваю веру, але

толькі чужынцом. Швэдам дазволена практикаваць католіцызм толькі ў 1866 г., і толькі 22.IX. 1951 г. скасавана рэлігійную дыскрымінацыю.

СЬВЕТАЧ У ПАХОДЗЕ ПРАЗ ЭЎРОПУ

З нагоды Марыйскага Году каталіцкая моладзь Заходняе Эўропы арганізуе съветачавую эстафету, якая прайдзе праз вольныя краіны Зах. Эўропы. Выйдзе яна з Люрду, дзе Я. Э. Тэас біск. Табр і Люрду 1-га траўня 1954 г. запаліць съветач ад вечнае лямпады ў Люрдзкай базыліцы і перадасць яго ў рукі моладзі, якая панясе яго праз краіну, што некалькі кілямэтраў перадаючы з рук у рукі. Гэткім чынам той съветач прайдзе праз Францыю, Гішпанію, Партугалію, Італію, Аўстрыю, Швайцарыю, Люксэмбург, Бэльгію, Данію, Ірландыю і Англію.

БЕЛАРУСКАЯ ХРОНІКА

БАЦЬКАЎШЧЫНА.

Загульванье з патрыятызмам

Весткі адносна рэлігійнага жыцця на Беларусі, якія апошнім часам звязліся на старонках «Журн. Маск. Патр.» съведчашь, што ў гэтай галіне жыцця на абшары БССР адбываючца нейкія новыя зьмены, сапраўдны сэнс якіх магчыма будзе ўбачыць хіба ў недалёкай будучыні. «Ж.М.П.» № 8 падаў вялікі рэпартаж аб хіратоніі нованазначанага Бабруйскага яп. Мітрафана (Гутаўскага). Адбылася яна 5-га чэрвеня ў Менску і дзяля гэтага ў Менск прылятаў на самалёце міт. Мікалай (Круцікі), калішні экзарх Маскоўскага Патрыярха для Зах. Беларусі і Зах. Украіны. Мяйсцовым «праваслаўным» і ўрадавым прадстаўніком, якія яго сутракалі на лётнішчы, мітрапаліт між іншым заяўлі, што ён ёсьць сынам Беларускае зямлі (сам ён раліцца ў Коўне, але бацькі былі беларусы) і ён хіратанізаваў новага япіската ў саслужэнні Менскага архіяп. Пітрыма і Смаленскага яп. Сяргея. Пасля хіратоніі на бэнкеце ў прысутнасці Г. І. Семёнаў, упаўнаважанага па Справах Расейскае Прываслаўнае Царквы пры Радзе Міністраў СССР па БССР, гаварыліся шматлікія прамовы, у якіх успаміналася нават «Беларуская Царква», «большая слава беларускага народу», «Савецкая дзяржава і Беларуская бацькаўшчына» —, што яны робяць усё для «нашае дарагое Бацькаўшчыны, на славу роднае Беларусі»... Словам беларускасць падчырковалася, як ніколі дагэтуль у подобных абставінах. Праўда ўсё гэта канчалася заўвагамі, што без Расеі ні кроку і толькі ў яе збіймах беларусы маюць такое «шчасце». Дзіўнае ўсё гэтае загульванье з беларускім патрыятызмам, калі нават новахіратанізаваны «япіскап» ёсьць беларусам, але з паходжаніем украінцем (родам з Валыні), аднак, відаць, зрусыфікаваны. Трэба думачь, што не бяз дай прычыны савецкія

дзеячы пачылі біць па струнах беларускага патрыятызму ў рэлігійным жыцці.

Далейшае вылюдненне Беларусі.

Звычайна штогод менская камуністычная газета «Звязда» на пачатку школьнага году падавала колькасць вучняў у школах БССР, але лягася яна чамусыці аб гэтым прамаўчала. У № 52 нашага часапісу была звернена ўвага, што такое маўчанье ёсьць грозным знакам і сёлета пры нагодзе зацверджання бюдзетаў СССР і БССР выявілася, што дагадка нашага часапісу была больш чым абаснаванаю. «Звязда» і «Правда», пішучы спраздачы аб прамовах дэлегатаў, падалі да ведама, што ў 1953 г. у БССР лічылася ўсяго 1.375.000 вучняў. Каб усьведаміць, абы чым съведчыць гэтая цыфра, трэба прыпомніць, што ў 1952 г. было 1.426.000 вучняў ў 1951—1.466.000, а ў 1949 — 1.490.800. Калі-б гэтае штогоднє зъменшанье школьнікаў было выкліканы толькі калішнімі ваеннымі падзеямі, дык-бы напэўна савецкія газэты абы ім зрабілі-б хоць зацемку, але відаць, што найбольшою прычынаю гэтага жахлівага зъменшанья ліку школьных дзяцей ёсьць масавае вылюдненне Беларусі.

Колькі ёсьць ВНУ ў БССР?

Якое безгалоёе пане ў школьніцтве на абшары Савецкага Беларусі можна бачыць з таго, што нават самыя сучасныя тантэйшыя верхаводы ня ведаюць колькі ёсьць у БССР Вышэйных Научальных Установаў. Сакратар горадзенскага абкаму казаў ў Маскве 8-VIII, што іх ёсьць 29; міністар фінансаў Коханаў казаў у Менску 18-VIII, што іх ёсьць 30, а міністар культуры Рыгор Кісялёў таго-ж дня і ў той-же салі паселжань дэпутатаў казаў, што іх ёсьць аж 32. Гэтак сама і лік бібліятэкаў, кіноўстановак і інш. кожны падаваў на свой лад. Ня дэўва пасля гэтага, што ў

такіх міністраў якія ня ведаюць, колькі маюць універсytетскіх устаноў у сваёй дзяржаве іхны падуладныя яшчэ «мудрэйшыя». «Звязда» № 160 з 9-VII наракае, што ёсьць ня толькі шмат настаўнікаў, але нават інспектароў невукаў, якія «ня маюць належнага пэдагагічнага вопыту і нават адпаведнай адукцыі».

Назад у вёску.

Да апошняга часу па ўсім СССР і асабліва ў БССР у прымусовым парадку, паводле вызначнага кантынгэнту, вяскове жыхарства высыпалася ў гарады. Але вось сёлета 7 верасня зявілася пастанова ЦК Камун. партыі «Аб мерах далейшага разьвіцця сельскай гаспадаркі СССР» і пачаўся адваротны працэс. З нумару ў нумар менская «Звязда» пачала публікаваць «патрыятычныя» лісты калішніх тракатарыстаў, аграномаў і інш. з прэсбітамі паслаць іх назад на працу ў вёску. На доказ, што гэта робіцца з «вялікім энтузіязмам і радасцю» зъмяшчаюцца шматлікія фатографіі тых «патрыётаў» з усьмехненымі абличчамі.

АУСТРАЛІЯ.

Міжнародная выстаўка ў Пэрт.

«Міжнародная Ліга Добрае Волі ў Зах. Аўстраліі» ладзіла сёлета між 26-30 кастрычніка ў Пэрт вельмі цікавую міжнародную выстаўку мастацтва, у якой удзельнічала 16 нароўдуй і сярод іх беларусы. Беларускі адзьдзел энайходзіўся між адзьдзеламі Кітаю і Югаславіі і старанынем міясцоўнага Адзьдзелу Задзіночаньня Беларускіх Вэтэранаў быў наладжаны вельмі ўдала. Асабліва вабіла да сябе вока глядачоў і аб'ектывы фотаапаратаў беларускія народныя тканіні і ўзоры вышынёвак. Посьпех выстаўкі быў вялікі і шматлікія глядачы з добрымі ўспамінамі аб ёй шырокая разынясуць добрае імя Беларусі.

БЭЛЬГІЯ.

У студэнцкай грамадзе.

Беларускае Студэнцкае Згуртаванье ў Люксембургу адбыло дня 2-га лістапада свой гадавы сход, на якім пасылья спрабаваць ўступаючай управы і дыскусіі быў запрошаны на ганаровага старшыню БСЗ а. Робэрта ван Каўвэлярт а звычайнім старшынёю выбраны Я. Запруднік, які сабе дабраў управу ў складзе: заступнік старшыні — Т. Цімафейчык, сакратар — П. Урбан, скарбнік — Л. Віньніцкі, адміністратар — М. Ягаўдзік. На чарговым сходзе 10-XI гэты склад управы адобрана і намечана плян працы на бягучы акадэмічны год.

З. Ш. А.

На арганізацыйнай і міжнароднай ніве.

● З пачаткам 1954 г. Літаратурная Сэкцыя пры Беларускім Інстытуце Навукі і Мастацтва пачне

выдаваць непэрыядычны **літаратурны часапіс**. Да гэтага часу на эміграцыі выхадзіла аж 5 назоў беларускіх літаратурных часапісаў, але вось ужо міне трох гадоў, як не паказваецца больш і той з іх, што быў найбольш жывучым.

● Прадстаўнікі Беларускага Студэнцкага Таварыства і Саюзу Украінскіх Судэнцкіх Таварыстваў мелі 17 кастрычніка супольную канфэрэнцыю ў Нью Ёрку ў справе супольнага і згоднага інформавання вольнага съвету аб вызвольных змаганнях Беларусі і Украіны і аб супрацоўніцтве ў змаганні супраць маскоўскай дыяўэрсыйнае акцыі. Атмасфера ўзаемнага зразуменія, якая панавала на канфэрэнцыі, дае надзею, што яе пастановы не астанутца на паперы.

● Сябры Беларускага Студэнцкага Таварыства ўдзельнічалі сёлета 11-га сьнежня на вечары ладжаным Міжнацыянальным Клубам жаночага каледжу пры Універсітэце ў Нью Брунсвіку. Пункты праграмы, выкананыя беларускімі студэнтамі, зрабілі глыбокое ўражэнне на ўсіх прысутных.

● На Конфэрэнцыі Свабоды Mіru, якую з ініцыятывы некалькі амэрыканскіх палітычных дзеячу, ладзілі сёлета 4 і 5 сьнежня ў Вашынгтоне палітычныя, грамадзкія, прафесійныя і рэлігійныя організацыі З. Ш. А. удзельнічалі прадстаўнікі 50 арганізацый. У ёй актыўны ўздел прымаў прадстаўнікі Беларуска - Амэрыканскага Задзіночаньня.

● Угодкі Слуцкага Чыну беларусы з Нью Ёрку і ваколіц азначалі 6 сьнежня. Таго дня раніцаю яп. БАПЦ Васіль адслужыў у царкве сьв. Троіцы паніхіду за ўсіх палёглых змагароў за волю Беларусі, а папалудні таго дня адбылася ў аднэй з саляў у Корнэгі Гол урачыстая акаадэмія. Адчыніў яе старшыня Нью Ёрскага Адзьдзелу Згуртаванья Беларускіх Вэтэранаў Б. Данілюк і пасылья прывітальных прамоваў і адчытаныя тэлеграмаў быў прынятныя прынагадны рэфэрат. Закончылася акаадэмія багатай і добра выкананай мастацкай часткай.

ІТАЛІЯ.

Між багасловіаў.

Сёлетні акаадэмічны год група беларускіх багасловіаў у Рыме распачала ў ліку чатырох чалавек. Трох з іх студыюе ў Грэгорыянскім універсітэце і адзін працуе над дакторскай тэзай ва ўсходнім Інстытуце. Варта засцеміць, што Грэгорыянскі універсітэт зъяўляецца найбольшым каталіцкім універсітэтам у сьвеце і якраз сёлета ён урачыста азначаў 400-гадэйдзе свайго існаваньня.

НЯМЕЧЧЫНА.

З жыцця студэнтаў.

Пасылья таго, як з хвалюю эміграцыі з Нямеччыны быті паразыяджаліся так-жа і беларускія

студэнты ўсе беларускіх студэнція арганізацыі былі або афіцыяльна развязаны, або практычна самі перасталі існаваць, аднак беларускія студэнты не пакінулі зусім нямецкіх універсytетаў і сёлета ў Бонн знайшоўся гурток беларуское студыюючае моладзі і, навязваючы да традыціі мінульых гадоў, з днём 1-га жніўня яны аднавілі Згуртаванье Беларускіх Студэнтаў у Нямеччыне.

ФРАНЦЫЯ.

У міжнароднай работніцкай арганізацыі.

У памешканыні Хрысьціянскага Сындыкату ў Парыжу 5 і 6 сінэжня адбылася другая сесія Міжнароднага Саюзу Хрысьціянскіх Работнікаў. Уцекачоў і Эмігрантаў (S. F. T. C.) у якую ўвайходзяць: баўгары, беларусы, латышы, летувісы, мадзяры, палякі румыны, славакі, сэрбы, украінцы, харваты, чэхі і эстонцы. Галоўным пунктам праграмы была падрыхтоўка да чарговага кангрэсу. Беларуская дэлегацыя ў складзе трох прадстаўнікоў М. Наумовіча, В. Міцкевіча і М. Лысухі прыймала актыўны ўдзел у нарадах. Уканцы сесіі дапоўнена склад управы Саюзу і ад беларусаў увайшоў у управу В. Міцкевіч на становішча віцэстаршыні.

У чэсьць тых што адыйшли.

Беларусы з Парыжа і ваколіц грамадна звязаліся дня 15 лістапада ў беларускую капліцу пры царкве Сан Сюльпіс, каб памаліцца за тых, што злажылі сваё жыццё ў Слуцкім паўстанні і за першага генэральнага сакратара АБРФ інж. Л. Рыдлеўскага — так-же случчака. Пасля Службы Божае была яшчэ адпраўлена паніхіда ў іхным намераныні. Чырвоныя ружы на тэтраподзе, мігценьне сьвечак у руках прысутных і шчырая малітва на вуснах лучыла ўсіх у адну вялікую сям'ю, якая перажывае глыбокі сум, але мае яшчэ глыбейшую веру ў лепшую будучыню беларускага народу і імкнецца да тae будучыні кoштам нават найбольшых ахвяраў.

Таго-ж дня папалудні ў салі Хрысьціянскага Сындыкату генэральны сакратар АБРФ М. Наумовіч адчыніў урачыстую акаадэмію і, ўшанаваўшы памяць загінуўшых змагароў і інж. Рыдлеўскага хвілінаю моўчанкі, перадаў слова В. Міцкевічу, які пераказаў гісторыю Слуцкага Паўстаннія. Аб значэнні Слуцкага Паўстаннія зъястоўнае слова сказаў М. Наумовіч, а наступна Ал. Яцэвіч калішні случчак падзяліўся ўспамінамі аб некаторых менш ведамых мамэнтах з Паўстанніем. На заноччэнне быў прачытаны з газеты жыцця пісц. п. інж. Л. Рыдлеўскага. Яшчэ ў мінульым годзе ён сам ўдзельнічаў у гэткай-жа акаадэміі ў той-жэ салі; між прысутнымі ня было ніводнага, каму-б ён у прыгодзе не прасцягнуў руку помачы, дык ня дзіва, што слухаючы ягоны нэкралёг, не адзін упіраў нявольна набегшую съязу. На прапланову Ул. Шыманца прысутныя сабралі на памятнік для інж. Л. Рыдлеўскага 18.400 фр.

У Ля Крэзо.

Беларуская група ў Ля Крэзо з неслабеючай актыўнасцю дэйнічае ў грамадскім жыцці. Сёлета 11-га лістапада дэлегацыя ад міяцсовага аддзілення АБРФ ўдзельнічала ў традыцыйным французкім паходзе з нагоды вызваленія Францыі і злажыла вянок з бел-чырвона-белай стужкай на гробе нязнанага жаўнера.

Азначаючы 33-ія ўгодкі Слуцкага Паўстаннія была наладжана ў салі міяцсовага мэроўства сіяточна акаадэмія, на якой акрамя беларусаў былі так-же прадстаўнікі ад украінцаў і баугараў. На праграму акаадэміі злажыліся: рэфэрат на тэму дня і дэкламациі патрыятычных вершаў.

Бібліографія

周教經

Chow Yih-Ching La philosophie morale dans le néo - confucianisme (Tcheou Touen-Yi). Avec préface de Paul Demiéville. Presses Universitaires de France. Paris 1954, f. 8°, star. XV + 230.

Гэта дакторская тэза, якую выдатна з пахваляю абараніў пачынаючы кітайскі вучоны а. Джоў Парыскім Універсytете ў Сарбоне. Яна тым вартасная, што ясна выяўляе глыбокія мэтафізічныя асновы маральных прынцыпаў, якімі кіраваліся ў сваіх паводзінах, калішня кіруючыя пласты найбольшага ў сывеце кітайскага народу ў часе ягонага наймагутнейшага раззвіцця. Сфармулаваў тыя прынцыпы філязоф Джоў Туэн-І (1017-1073), ператвараючы тым самым старую маральную навуку Конфуцыя ў філязафічна-маральнуу систэму.

Чытаючы гэты твор і ўсведамляючы сучасны стан Кітаю, ня ціжка бачыць, што для бязупыннага раззвіцця народу неабходна мець заусёды даплыў съежких духовых сілаў, якія чэрпаюцца з надпрыродных крыніц. «Маральнасць ня можа абыцься бяз помачы з неба», кажа аўтар. А бяз тae съежае крыніцы нават у найбольшых народаў можа стацца катастрафальны застой. Аўтар утэ́нены, што чалавецтва ў будучыні йдзе да таго, калі адзіною поўнасцю вартаснаю маральнасцю для ўсяго чалавецтва, а tym самым і для Кітаю, будзе хрысьціянская маральнасць.

Л. Г.

S. Josaphat hieromartyr. Documenta Romanæ beatificationis et canonisationis. Vol. I. 1623-1628. Collegit... P. Athanasius G. Welykyj OSBM. Romae 1952, f 8°. Star. XXX° + 306. «Analecta OSBM » Series II, Sectio III.

Якраз, калі ад некаторага часу з розных асяродзьдзяў узнавіліся і яшчэ цяпер вядуща ўзмоўненія спрабы ачарніц асобу сьв. Ёзафата, праца а. Вэлыкага зъявіўся больш чым актуальнай і

Кнігі, прысланыя сёлета у рэдакцыю

(Працяя з вокладкі стар. 2)

Родзевіч І., Зъбянтэжаны Саўка. Жарт у аднай дзеі. Ратат. выд. ЗБМ. Монтрэаль 1952, ф. 8° стар. 11.

Гаврилов М. Н., Иже во святых отца нашега Льва Великого папы римского жизнь и учение.. Изл. «Жизнь с Богом». Брюссель 1952, ф. 8° стар. 48.

Гаврилов М. Н., Ватикан, война и мир. Брюссель 1952. ф. 8°, стар. 28.

Дзілімов П., Пути Господни неисповедимы. Брюссель 1952, ф. 8°, стар. 44.

Каррель А., Путешествие в Лурд, Брюссель 1951, ф. 8°, стар. 20.

Соловьев Вл., Русская Идея. Изл. «Жизнь с Богом». Брюссель 1952, ф. 8°, стар. 32.

Biealaruski Kalendar na 1954. Zadzinocannie Bielaruskich Veteranau u Australii.

Bielorrusia y los Bielorrusos en la Republica Argentina. Buenos Aires 1953, f. 8°, st. 76.

Cieker Josef d-r, Odgovornost Zapadu u pitaniyu podjaremljene Evrope. Madrid 1953, f. 12°, st. 47.

Chow Yih-Ching d-r, La philosophie morale dans le néo-confucianisme (Tcheou Touen-Yi). Presses Universitaires de France. Paris 1954, f. 8°, st. 23.

El octavario par la Union de las Iglesias y el dia del Oriente crestiano. Granada. f. 8°, st. 26.

Jurec Joseph, Georges Koziak. Janissaire Slovène. Traduit du Slovène par l'Abbé F. Kolednik. Sherbrooke, Qué. 1950, f. 8°, st. 168.

трэба яе прывітаць з вялікім задаваленінем. Да гэтага часу было надрукавана некалькі паважных кніжак аб сьв. Ёзафате ў розных мовах, але знайсці іх сёньня вельмі цяжка, хоць іх патрэбчасць адчуваецца больш чым калі. Прауда а. Вэлыкій замест абшырнае біяграфія сьвятога распачаў публікацию дакумантаў і да таго ў лацінскай мове; здавалася-б, што гэта сухі і малакаму даступны матэрыял можа ня зусім адказвае патрэбам часу, аднак у сапраўднасці аўтар зрабіў найлепшае, што агулам мог зробіць, бо дакуманты маюць сваю асаблівую мову. Ніводнае нават найпрыгаражэйшае слова ня можа быць так мошным, як мова дакумантаў. Яны ў сваім съвятыле паказваюць кожнаму велічную постаць сьвятога Ёзафата, ягоную бязьмежную любоў да народу і шырью адданасць Каталіцкай Царкве з заусёданою гатоўнасцю атданы ўсё, нават сваё жыццё за свае рэлігійныя перакананыні. Адначасна тыя-ж дакуманты выяўляюць, як нягоднымі спосабамі карыстаюцца тыя, што намагаюцца ачарніць імя сьвятога, як яны перакручваюць факты, а нават съведамі іх фальшуюць, напр., некаторыя сказы з лісту канцлера Льва Сапегі.

Дакумантальную частку кнігі папераджае картоткі але зъмістоўны ўступ. З прыемнасцю трэ-

Kristian A. A. The Right to Self-determination and the Soviet Union (East and Est). London 1952, f. 8°, st. 80.

RR. PP. Kurylas Bohdan et Boscaert C.SS. R., Lettres sur l'Ukraine. Mons. Tome I. 1949, Tome II, 1953, f. 8°, st. 136.

Mikus A. Joseph. La Slovaquie. Individualité politique de l'Europe Centrale. Paris 1952, f. 12°, st. 32.

Morillo Santiago S. J., Las Iglesias Cristianas de Oriente, Granada 1946, s. 158.

Ortez de Urbina Ig. S. J., San Ignacio de Loyola y les Orientales. Ed. CEOR. Madrid 1950, f. 8°, st. 89.

Otzoup Sergio, Iconografia bizantina y rusa a traves de los siglos. Ed. CEOR. Madrid 1951, f. 12°, st. 25.

Primi incantenati... Libro bianco sulla persecuzions relegiosa in Ukraina. Roma 1953, f. 8°, st. 80.

Mohedano Hernandes Jose Mara, La Iglesia del silencio. Ed. PYLSA. Madrid 1953, f. 12°, st. 161.

Sacrements sources de vie. L.F.A.C.F., Paris 1952, f. 12°, st. 109.

Schrijvers Jos. C.SS.R., L'histoire merveilleuse de soeur Varvara. Louvain 1949, f. 8°, st. 200.

P. Athanasius G. Welykyj OSBM, S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Romana beatificationis et canonisationis. Series II. « Analecta OSBM » Sectio III. Vol. I. 1623-1628. Rome 1952 f. 8, st. XXXI + 306.

ба падчыркнуць, што ў ім аўтар выяўляе аб'ектуны падыход так да палізяў на Украіне, як і на Беларусі. Толькі адносна тэрміналёгіі беларусы будуць месьць абаснаваныя засыярогі, бо аўтар для азначэння Беларусі ўжывае два слова: **Alba Russia i Belorussia**. Адно аўтар бярэ з самых дакумантаў, а другое, відаць, утварыў сам(?) па аналёгіі да падобных словаў спалукярызаваных у французскай і гішпанскай мовах. Гэтае новаўядзенне ня зусім іччасльвае і бадайшто непатрэбнае, бо апошнім часам у лацінскай мове для азначэння Беларусі найчасцей ужывалася слова **Alboruthenia**, відаць аўтар аб гэтым велае, бо ўжывае яго на стар. XXII для азначэння беларускай мовы, было-б лепш, каб ім карыстаўся выключна. Зразумела, што гэтая засыярога не адносіцца да тэрміналёгіі ў самых дакумантах.

Агулам трэба съцвердзіць, што а. Вэлыкій зрабіў, сваю працу вялікую прыслугу для беларускіх і украінскіх гісторыкаў і асабліва для гісторыкаў Царквы, выкананы для іх немадной мурашкавую працу ў зъбіраныні дакумантальных матэрыялаў. Астаецца толькі пажадаць, каб хутчэй з'явіцца латэйшыя томы гэтае вартаснае працы.

а. Л. Г.

www.Kamunikat.org